
A GRÓH ISTVÁN A A
MAGYAR DISZITŐ
MŰVÉSZET 1 RÉSZ

MAGYAR

DÍSZÍTŐ MŰVÉSZET

GRÓH ISTVÁNTÓL

A BUDAPESTI M. KIR. IPARMŰVÉSZETI ISKOLA TANÁRÁTÓL

ELSŐ RÉSZ:

NÉPIES MŰVÉSZET

BUDAPEST

"JÓKAI" KÖNYVNYOMDA NYOMÁSA, THÖKÖLY-UT 28

A clichéket készitette:
ID. WEINWURM ANTAL, BUDAPEST.

Magyar díszítő művészet.

Annak a két kötetnek, a melyet ilyen czímmel adok közre, egyetlen czélja a magyar díszítő művészet jelenét s a mennyire erőm engedi az eleven stilus hatalmas folyásába való beleavatkozást (mert hisz bizonyos fokig és ideig ez is irányítható), a magyar díszítő stilus jövőjét is szolgálni. Nem az ethnografia, a tárgyi néprajz anyagának gyarapítása indított arra, hogy az első kötet anyagát összegyűjtsem, sem a divatos mustrák szaporítása, a mikor a második kötet anyagát rajzoltuk meg, hanem olyan czél, a melyet a különben tiszteletreméltó ethnografia tudományánál még nagyobbnak tartok, a *mi* díszítő művészetünk létrejöttének előmozdítása, a siettetése. Meglehet, hogy talán mesterségemnél fogva elfogult vagyok, de én ezt a mennyire magas, annyira nehéz feladatnak tartom.

Stilusok születésének, stilusok elhalásának kérdése amúgy is felderítetlen, szinte titokzatos dolgok. Annyi bizonyos, hogy daczára egyes kiváló vezetőelme munkásságának, a stilus a tömegnek, vagy mondjuk inkább *összességnek*, egy kor társadalmának ízlését fejezi ki. Az egyes elme csak ennek a tömegízlésnek kifejezője, azt fejezi ki még akkor is, a mikor látszólag újat alkot. A gothika megszületett volna Suger apát nélkül is, mert hisz a kései román építés egész irányzata olyan volt, hogy csak a gothika képezhette a fejlődés következő fokát. A barokk is meglett volna Michel Angelo nélkül is, mint a germán elemmel telített olasz néplélek egészséges tiltakozása a túlságba vitt klassziczizmusz ellen.

Hiába fejlődik bármely stilus a legtisztább konstruktiv alapon is, gazdagodik művészi formákban, a halandóság törvényének ép úgy alá van vetve, mint a szerves világ teremtményei. Elmúlás leszen a sorsa. A dolog szinte érthetetlen lenne, ha nem ismernénk el a díszítő művészetben oly nagynak, mindenfelett valónak az emberi lélek sóvárgását az új után. Ime a XV. század múltával virágzó, fejlődő társadalom dobja el magától a gothikát Németföldön és kapva-kap olyan, részben csak hallomásból ismert formákon, a miknek eredeti értelmével sokszor nincs is tisztában, hogy megteremtse a naivságában bájos korai német renesszánszot.

Az egyik dolog tehát, a mit szinte törvénykép mondhatunk minden stilusra: a halandóság. Megvan mindegyiknek ifjúkora, javakora és aggsága.

A másik, mi szemünkbe ötlik az, hogy az ilyen nagy stilusbeli válság idején az új irány mohón vesz magába olyan anyagot, a mi hozzásegítheti, hogy a régi stilussal ellentétes ideáit vele, általa megvalósítsa. Említettem a német renesszánsz-művészet befogadó vágyát a klasszikus formák iránt. Igy fordul az empire-stilus is ismét a klasszikai formákhoz, hogy a rococo tulságai után valami nyugodtat, olykor csupaszságig egyszerűt hozzon létre, s így van ez most, a mikor a külföld modern tervezői egymásután szemet vetnek az ó-görög, asszir, skandináv, bizanczi s más inkább fejletlen, tehát könnyen alakítható formákra.

Az emberi léleknek ez a törekvése, az a látszólagos szegénység, minélfogva gyarapítani igyekszik kellékes kamaráját idegenben termett formákkal, nem ok arra, hogy az ujítás jogosultságát kétségbe vonjuk. Új motivumokat alkotni végtelenül nehéz nemcsak a díszítő művészetben, hanem az irodalomban is. Arany János is így nyilatkozik, a mikor Zrinyit a költőt méltatva rámutat arra a sok közös motivumra a nagy epikusok műveiben Homerostól kezdve Tassoig.

A motivumoknak ilyenféle átvételében pedig nincs restelni való, mert valamely stilus lényege nem a motivumoktól függ csupán, hanem abban a felfogásban nyilatkozik meg, a hogy a motivumokat felhasználták.

A tavalyi drezdai iparművészeti kiállítás templomai bizony csak modernek voltak, daczára, hogy majd minden formájuk emlékeztetett az ó-keresztény és bizanczi előképekre. A hatalmas germán szellem érzett meg úgy ezeken, mint egyéb odavaló építményeken, akár a klasszikus felé húztak azok, akár a korai románhoz.

Immáron nyilvánvaló, jelenünkben is az emberiség történelmében időnként fel-felujuló hatalmas áramlás: egy új renesszánsz indult meg a díszítő művészetben, nem kisebb annál, a mely a XV. század végén már Itália határait átlépte és forrongásba hozta a lelkeket európaszerte. E renesszánsz, a minek tanui vagyunk, nem indult ki egy országból mint az, az egész művelt európai társadalom megérett rája egy évszázad alatt, de talán mégis Angliát tarthatjuk annak az országnak, a melyben legelőbb lángra gyúlt. Kétségtelen, hogy a modern stilus keretén belül lesz ereje minden nagy modern nemzetnek érvényesíteni egyéni ízlését, hisz már eddig is más az angol, a franczia, a német modernsége, sőt egymaga Bécs is képes volt sajátos egyéni modern stilust alkotni.

Vajjon, mi sors vár reánk. Egyéniségünk van, — ezt legnagyobb ellenségeink sem tagadhatják el, — más az örömünk, más a fájdalmunk megnyilatkozása mint szomszédainké, más a zenénk, de vajjon lesz-e erőnk most, — a mikor kulturánk ereibe annyi idegen elem került — kifejezni művészileg egyéniségünket. Hisz a díszítőművészet éltetője nemcsak a pillanatnyi ihlet; lassú, kitartó munka, s ezt megelőzőleg gondos nevelés kell hozzá. A mesterségnek virága a díszítőstílus, a tudáson kivül makacs, hosszú munkásság nevelheti csak fel. Hogy ebben önállóságot teremtsünk magunknak, ahhoz egy lángésznek attakja nem elég, a kisebb emberek egész sora kell hogy dolgozzék rajta állandóan.

A népek társadalmában a stílusok, művészi felfogások harcza állandó; az erősebb elnyomja a gyengét, visszaszorítja azt, úrrá lesz az elhódított területen. Mint az egyes növényfajok küzdenek a létért s szorítják hátra a gyengét, akképen megy végbe a stílusok térfoglalása is, míg a határok megállapodnak.

Ez a küzdelem pedig a mi lelkünkben és kortársaink lelkében megy végbe, anélkül, hogy a legtöbbje tudna róla. A kép, szobor, ház, templom, plakát, stb. díszítései állandóan tülekednek benne, hogy tért foglaljanak a lelkében. Ostromolják, követelőznek erős színekkel, megkapó új formákkal, hízelegnek, kérlelik, barátkozni kívánnak, felkínálkoznak nemes egyszerűséggel, harmoniával állván elő, vagy csiklandozzák néha, látszólagos dísztelenségben mutatva a mezítelen anyagot vagy a szerkezetet.

S ez a sok forma majd mind külföldi eredetü; vagy egyenes import, vagy olyan, a minek már sikerült megejteni egy-egy magunk közül való építészt, vagy tervezőt, a ki aztán híven terjeszti azt, a mit magába szívott. Hogy őrizzük meg a mi felfogásunkat, a mikor az még alig öltött testet, legfeljebb mint csöndes tehetetlen dacz él egyik-másikban közülünk.

Németországot tartom első sorban a mi veszedelmünknek. Az a hatalmas germán szellem, a mely politikailag erőssé tette ezt az országot, újabban művészi termékenység dolgában alig enged más nemzeteknek. A német műipar, a német építés, ha nem is a technika tökéletessége dolgában, de az eredetiség, karakter tekintetében már szinte külömbbé lett a francziánál s lassan túl fog tenni az angolon. Szinte az lesz majd a természetes, hogy mi is belehullunk ebbe a hatalmas; izzó kultur-égitestbe, mint a kicsiny, erőtlen bolygó a nagyobba, hogy egygyé legyünk vele, erejét, térfogatát gyarapítsuk. Azokon az épületeken, a melyeket újabban építettek a mi moderneink (pedig keveset építünk manapság fővárosunkban), már megösmerszik Németország, főkép Berlin hatása, sőt itt-ott egyenesen másolják, leformázzák a német csinálmányokat. Nem is csodálom. Hisz azokban élet van. Az újság, a hatalmas erő érzését keltik minden esetlenségük mellett is sajátos, sziklák stílusában épült monumentumaik, mintha egy-egy Bismarck szellemének szolgálnának lakásul. Hogy vonhatnák magukat ki ez alól a hatások alól a mi ifjaink. Különösen az építészeket féltem.

Mig az iparművészetben, hála az Iparművészeti társulat munkásságának, egynéhány ember küzd az eredetiségért, ifjú építőmestereink között efféle igyekezetet nem látni, mióta napirendre tértek az öreg Lechner mester stílusa felett. Hát igaz, ő egyszerre igen sokat akart, igen egyéni, igen sajátos volt a stílusa, félre is esett kissé a modern stilus fejlődés útjától, meg egynéhány utánzója is sietett únottá tenni irányát, az által, hogy mindenkép ráliczitáltak, de hát ki lesz ő utána az, a ki újat, magyart akar majd teremteni. Azon egyetlen után, a ki igen sokat mert, egész sora nő fel azoknak, a kik semmit sem mernek.

Ezek után pedig legyen szabad kitűzni nagyjában azokat a határokat, a melyekben a jövő díszítőművészetünk mozogni fog, feltételezvén a legjobbat, azt az ideális esetet, a mi felé mindnyájunknak törekedni kell, hogy képesek leszünk sajátos nemzeti jellegű díszítőművészet (iparművészetet és architekturát) teremteni.

Stílusunk kétségenkivül modern lesz, értvén ez alatt a szó alatt, hogy ugyanaz a hatalmas áramlat fogja létrehozni, az a renesszánsz, a mi napjainkban Europa nyugatán és közepén kelőben van. Nagy egészében, tehát közös lesz azokéval, épp úgy, mint hogy bizonyos közösség van meg a művelt társadalmak között. Ugyanazok az okok, az egy évszázadon át kopírozott históriai stílusok megúnása és valami művészi új megteremtésének vágya hozza létre ezt a mozgalmat itt és ott. De a végigmenő stílusbeli ujítás kell, hogy művészi jellegre nézve más-más eredményeket szüljön az erőslelkű nemzetekben. Mint a hogy az evangeliumot máskép magyarázták északon és délen, a mint más-más formát öltött a kereszténység Nyugaton és Európa keletén, a mennyire külömbözően értelmezték a renesszánsz művészetet Olasz-, Német- és Francziaországban, úgy el kell tagolódni a modern stílusnak is nemzetek szerint.

Kell — s erről a jogunkról nem mondhatunk le — kell, hogy nekünk is jusson egy ága, egy változata, a mely épp annyira a mienk lesz, mint a németé és francziáé a maga modern stílusa. A miben a mi eszméink, karakterünk fog testet ölteni. Hogy pedig ezt elérjük, fel kell használnunk népies művészetünkből mindazt, a mi a modern stílusban értékesíthető, kivált eleinte.

Említettem, hogy minden stílusbeli ujítás kezdetén milyen mohósággal igyekszik felszívni a díszítőművészet minden olyan formát, motívumot, a mi hozzásegíti gondolatai kifejezéséhez.

Ilyen formát én sokat látok népünk művészetében s ezeket nyujtja munkám első kötete.

Fontosságukat abban látom egyrészt, hogy minden nehézség nélkül értékesíthetők modern díszítőművészetünkben. Hisz a legalkalmasabbakat válogattam ki óriás anyagból s most, hogy föltálaltam, úgy rajzoltam meg, hogy szinte belekinálkoznak e formák a modern tervekbe. A másik dolog, a mi ezzel egyenlő fontosságú, ha nem fontosabb a művészi nevelés kérdése, ugyancsak a mi népies formáinkkal oldható meg leginkább. Még mindig vallom azt a tételt, hogy a mint a grammatika tanításánál az anyanyelv képezi az első és legalkalmasabb studiumtárgyat, úgy képezzék a magyar népies díszítőformák a tanítvány első szellemi táplálékát.

Ismerje meg előbb ezt, azután megismerkedhetik a modern, vagy más stílusokkal.

Így vélem megőrizni a tanítvány önállóságát, bizonyos alapot, tartalékot adván neki, mely később, ha látszólag el is tűnik, mégis alkalomadtán, az alkotás perczében érvényesül belőle annyi, a mennyi elég arra, hogy az ifjú ember terveiből a nemzeti sajátosságnak legalább egy akczentusát érezzük ki. Sokkal többet ne is kívánjunk. A mi ifjú művészeink terve magyarosak lesznek akkor is, ha nem lesznek benne kimutatható magyar motivumok. Jaj lenne annak, a ki valami magyar formai grammatika félét akarna kitalálni és ennek mindenkép érvényt szerezni.

Az egészséges művészet nem tűri az ilyent. Őszintén, lelkünk szerint kell csinálnunk mindent, akkor magyarok leszünk. Jaj annak a tervezőnek, a ki azzal az elhatározással ül a rajzasztalhoz, hogy no, most magyar leszek, mert nem leszen hosszúéletű az ő munkájának becsülete. A magyarság ne legyen szerep, ne ünnepi, kényelmetlen díszruha, a miben dikcziózunk, pátosszal, de kissé erőlködve, hanem a lélek természetes megnyilatkozása.

Tanulmányozzuk ezeket a magyar motivumokat, tanulmányozza az ifjú ember, fogadjon be belőlük lelkébe mentől többet, de ne utánozzunk kedvünk ellenére, csak azért, hogy magyarnak mondjanak.

Ez a két látszólag egymással ellenkező eszme indított a munka kiadására. Hirdetem az idegen veszedemet, a mi agyonnyom, megsemmisít, de épp úgy félek az affektált, hivatalosan, vagy hozzá nem értő, nemzeti elfogultságban leledző emberek által pártolt magyarságtól. Hogy az elsőt elkerüljem, adom az első kötet népies anyagát; hogy a másik elkerülésének módját megmutassam, nyújtom a második kötet terveit.

Különösen ez az anyag, ez a 200—250 modern terv fekszik nagyon a szivemen. Szóbeszéd, írott irányítás helyett eredményeket akarok adni, hogy megértessem, bebizonyítsam elveim igazát. Hisz nem nagy dolgok, kicsiny feladatok ezek, de ha e kicsiny feladatoknál sikerült elérni azon czélt, a melyet itt szóbeszéddel hirdetek: a modorosság nélkül való magyarságot, egészséges modernséget internaczionális íz nélkül, a nagy feladatok megoldása is majd csak menni fog.

Hogy a tervek e csoportjának *Magyar díszítőművészet* czimet merem adni, annak oka az, hogy legnagyobb részük a mi egyetlen iparművészeti iskolánk ifjuságának terve, tehát egy oly tömeg ifjú emberé, a kik egykor a magyar iparművészetet fogják irányitani.

Hogy mégis bizonyos közös sajátos íz vonul végig a terveken, annak oka az, hogy mind egy osztályban, az ékítményes rajzosztályban készültek, egy tanár: az én vezetésem alatt, az én beleavatkozásommal, legtöbbször közösen.

A kik készitették — átlag 17—18 éves emberek — szinte szakbeli előstudium nélkül, érintetlen lélekkel lettek tanítványaim. Kezdetben első rajzanyag gyanánt magyar népies motivumokat kaptak tőlem, köztük azokat, a melyekből az első kötet anyaga telt ki. Ezután, a tanítás második évében kezdődött a tervezés, teljesen szabadon, a nélkül, hogy a felhasználandó motivumokra vonatkozólag bármily kényszer alatt állottak volna.

Az ifjak egyébként oly környezetben voltak, a hol szabadon hathattak rájuk más stílusbeli alkotások is. Rendelkezésükre állott az Iparművészeti múzeum könyvtára a modern szakfolyóiratokkal s egy födél alatt voltak az Iparművészeti múzeummal. Az itt adott tervek legnagyobb részét a legutóbbi két évfolyam készítette.

Ha utat találnak az első kötet motivumai tervezőink lelkéhez, ha elhiszik nékem, hogy ezekre szükség van nemzeti díszítőművészetünk megteremtéséhez, e motivumok megtették kötelességüket.

És ha azt fogják tartani, hogy a második kötet tervei újak, magyarok, hogy az irány, a melyben dolgozunk, a művészi nevelés ez a módja, helyes, elértem azt, a mit egyáltalán e munkával el akartam érni.

Az első kötet anyagáról.

Ez az anyag, a mint előbb is jeleztem, azokat a népies művészetünk tengernyi nagy tömegéből kiszemelgetett motivumokat adja, a melyek legalkalmasabbak arra, hogy modern díszítőművészetünkben felhasználtassanak. Nem állíthatom tehát távolról sem, hogy ez népies művészetünk összessége, sőt még azt sem, hogy ez a legjellemzőbbje, csak azt, hogy ez az, a mire a mi díszítő művészetünknek a legközelebbi jövőben szüksége lehet. Munkámban akad olyan díszítés is (bár az anyag legislegnagyobb része magyaroktól ered), a mit tótok és oláhok csináltak, a minek kétféle okát tudom adni.

Egyik az a közösség, a miben a hazát lakó összes nemzetiségek állanak a magyarral, díszítő motivumok dolgában, úgy, hogy a határok alig állapíthatók meg. Különösen a tótok azok, akik majd akkép czifrázzák a dolgaikat mint a magyarok. Igaz, vannak kivételek is. Egész sajátos izűek a zólyomi merítőfülek faragásai (50—30. lapokon), a miknek mását sehol egyebütt nem találni; épp úgy elütnek a magyar dolgoktól a Hunyadmegye és a határos megyék faragott guzsaly-díszítései. Ezek azonban kivételek. A többi czifrázott dolgok, különösen a hímzések jellege közös.

A másik ok, a mi arra indított, hogy ezeket a dolgokat a magyar díszítő művészetbe sorozzam, abbeli meggyőződésem, hogy nemzetiségeink kulturális ősereje, épp úgy hozzá fog járulni nemzeti kulturánk teljes kiépítéséhez, mint a hogy eddig történt, illő dolog tehát, hogy ez az ornamentális anyag is részét képezze jövő ornamentikánknak.

Hisz egész társadalmunk, kivált művelt osztályunk át és át van szőve idegen eredetű és nevű elemekkel. Ezerszám vagyunk külömböző állásokban elszórva, a hova a sors állított, idegen, szláv és német nevű emberek, a kik mind a magyar kultura, a magyar államiság ügyét szolgáljuk. Magyarrá válván századok óta, kötelességünkké lett mindazon képességeket, a miket magunkkal hoztunk, e végre értékesiteni teljes erőnkből.

A kötet legelején nagy helyet szánok a sajómenti magyar házépítésnek, erről térek át a faarkitekturára, egyéb fafaragásokra, végül agyagipari munkákra és hímzésekre.

A Sajóvidék magyarságának építkezése már a paraszt-

háznak formailag és szerkezetileg fejlett tipusát adja. Az előállítás módja már nem primitív; a fának csekély a szerepe benne; anyaga vályog, tégla vagy kő. Bizonyos az, hogy nagy időnek kellett elmulni, hogy a parasztház a primitív őstipustól, a minek egy-két legjellemzőbb példáját még Mezőkövesden látni, eljutott a mai alakjáig. Bizonyára több fázisa lehetett a fejlődésnek, míg a faoszlopnak mint tartó, hordozó tagnak feladata szükségtelenné vált, míg tisztán az épített vályog- vagy téglaoldalfalak vették át a tető terhét, a mig paraszt kőműveseink megtanultak boltozni stb.

Azt tartom, hogy ezek a pompás vakolatdíszítések, a melyekből éppen használhatóságukért oly sokat mutatok be e kötetben, csak később, a fakonstrukczióról a szilárdul megépített, a tető terhét megbiró falra való áttérés után fejlődhettek vidékünkön. Pedig a díszítőformák eredetiek, főmotivumuk: a pálma közös a székely kapukéval, s Huszka Józsefnek az a nézete, hogy még ázsiai eredetűek, magával hozta népünk az őshazából, mint a hogy több és déli művészettől igen elmaradott emberek voltak, s felfogásuk közel állott a népéhez. Festenek oly képtipusokat, a mik csak nálunk ismeretesek, pl. a cserhalmi ütközetet, benne Szt. László küzdelmét a kúnnal, epikai szélességgel részletesen jelenetezve, a mely jelenetek bizonyára megegyeztek egy rég megsemmisült népies, félig világi, félig egyházi jellegű vitézi énekkel. Legalább erre mutat ennek a tárgynak nagyjából azonos feldolgozása a székelyföldi templomokban: Zalában, Nyitrában, Gömörben és a Szepességen. Az ilyen képeknek díszítése nem tiszta góthikus, hanem bizonyos fokig népies. A barkópálmákhoz hasonló pálmákra akadunk pl. a szepességi vitfalvi templom XIV. századbeli, Szent László küzdelmét ábrázoló falképén. Pálma emelkedik a háttérben a szent királylyal birkózó kún háta mögött, kevéssé más formájú az a fa, a melynek a legyőzött kún támaszkodik és a harmadik, a lefejezett kún vezér felé eső. Mindegyik pálma megegyezik abban, hogy törzsük ornamentummal díszített, majdnem oszlopszerű, mert legfelül mintegy

közöttük csakugyan feltűnően hasonlít is a szasszanida motivumokhoz. Én nem mernék ily messze menni. Vándornép ha több nemzedéken át költözésre van kényszerítve, nem épít házat, még fából se, csak sátort. Hogy élne bennük a pálma formája.

Fájdalom, nincs módunkban messze századokra visszamenőleg követni népies díszítő formáink fejlődését, mert hisz a nép legmaradandóbb alkotásának: a parasztháznak élete sem hosszú. Tűz elégeti, víz elmossa s minden falu meg-megújul egyszer egy században. Azok közt a házak közt is, a miket e munka bemutat, egy sincs több száz esztendősnél.

A pálmának, a sajómenti ház fődíszítő motivumának eredetét, azt vélem, legjogosabban a középkori művészettel hozhatjuk összefüggésbe.

Megleljük ősét már a középkorban és pedig falusi templomaink félig népies eredetű falképein. Kétségtelen, hogy azok az igen termékeny, szapora munkáju mesterek, a kiknek alkotásai mindsűrűbben kerülnek elő országszerte, de kivált Gömörben a mészréteg alul, a nyugati el vannak metszve, s az elmetszett részből ered aztán minden átmenet nélkül a lazán szertehajló lombozat.

Más középkori templomainkban, pl. a tótlakiban Vasmegyében és geczelfalviban Gömörben szintén maradtak ránk ilyen ideális fák, melyeknek közössége e formákkal nyilvánvaló. Később a renesszánsz korában egy-egy monumentális épületen, pl. a keresdi várkastély kapufelein is megjelenik a kivirágzó pálmaforma oszlop, de kivált a XVII. és XVIII. századbeli kályhásmestereink éltek vele a kályhacsempék díszítésénél. Igy pl. az orsz. iparművészeti múzeum egy XVIII. századból való kályhacsempéjén változtatás nélkül láthatjuk viszont azt a pálmafejet (13. lap *c* rajz), a mi Szántó Márton házát ékesíti Sajópüspökiben. Olyan hűséggel mint e vidéken, csak a székelyek őrizték meg az istenfát napjainkig.

Stilusunk, mert hisz annyi a jellemző vonása, hogy bátran annak nevezhető — nem nagy darabon él. Északi határa a Rima mellett, Rimaszombat alatt kezdődik, délen Szent-Simon, Hangonyig ér, nyugaton Fülekig, keleten valamivel Putnokon alól terjed a Sajó mentén.

A közepét, magját, két barkó falu: Sajópüspöki és Velkenye képezi.

Annálfogva, hogy ez a sajátos építésmód ezen a nem nagy tájékon van meg, a melynek több faluját a Barkósághoz számítják, nagy hajlandóságot érzek arra, hogy a díszítőmotivumokat a barkókkal hozzom összefüggésbe, tőlük származtassam, bár be kell ismernem, hogy a Barkóság fogalma, határai, népének jellemvonásai eddig megállapítva nincsenek. Hisz az a tudomány, a mely czélul tűzte ki magának a magyarságnak faj szerint való osztályozását, még csak a kezdet legkezdetén van.

A Barkóságnak az a része, amely a Sajó és Rima összefolyásánál lakik, él ezekkel a díszítésekkel, megvannak tovább délre is Hangonyban, de több falu, a mit a Barkósághoz számítanak, bár a Sajó és Rima völgyétől egy hegyháttal van elválasztva: a *Medvesallja* nem használja.

Említettem, hogy kevéssel Rimaszombat alatt, nemes Jánosi községével kezdődik az ékes falvak egész sora. Jánosi házai talán legnagyobbak, díszítésük leggazdagabb, mutatják azt a jó módot, a mi itt a mult század közepén honolhatott, de az épületek díszítése nem a legeredetibb.

Erősen érzik rajtuk a közeli városnak és pedig az innen eltanult empir formáknak a hatása. Hasonló ékesek lefelé a Rimamentén: Pálfalva, Serke, Simonyi, mindmegannyi rendet, józanságot, s bizonyos rátartóságot visszatükröző házakkal. E vidék tehetős református lakossága építkezik így. Odább keletre néhány kilométerrel van Rimaszécs, az egyetlen mezőváros, a mely stilusunk körébe tartozik. Azt hinnők, hogy mezőváros létére szakitott régen a népies építéssel, pedig szerencsére nem úgy van; ellenkezőleg egyike azoknak a helyeknek, a hol a legtöbb régi és becses motivumot találjuk. A kőművesség még népies foglalkozás itt egész a mai napig.

A Rimaszécs alatt sorakozó néhány falu aztán klaszszikus lelőhelye a legeredetibb díszítéseknek.

Velkenye, Sajópüspöki, Sajónémeti és Abafala népe katolikus, nem olyan módos, mint a feljebb lakó reformátusság, kevésnek telik olyan oszlopos, bolthajtásos tornáczra, mint ott, de leghívebben megőrizte építésében a régi formákat. Nehéz választani e között a néhány falu között, de talán mégis Sajópüspökinek kell adnunk az elsőséget.

Majdnem azt mondhatni, a hány ház, annyiféle a diszítő motivum. A kicsiny Sajónémeti és Velkenye is méltó szomszédai ennek a díszes falunak. Ugyanezt a házdíszítést találjuk, habár gyérebben, ha elhagyjuk a Sajó völgyét és egy alacsony hegyháton át Szent-Simonba s onnan Hangonyba megyünk. Evvel aztán elértünk stílusunk déli határához. Putnok alatt a Sajó völgyében mind ritkábbá válik ez a díszitési mód s helyébe már az orom gazdag kiképzése lép, igen szép, de már nem olyan eredeti formákkal.

Csak jóval északra ettől a vidéktől, az egykori Tornamegye területén akadunk teljesen azonos házdíszítésekre néhány faluban, melyek a szűk tornai völgynek eredeténél a Szoroskő-hágó körül húzódnak meg: Szögligeten, Almáson, Görgőn és a Szoroskő gömöri oldalán: Hárskúton. Stílusunknak ezt a kicsiny szigetét is tisztára magyarok lakják.

A Bárkóság házának alaprajzával itt nem foglalkozom, mert az, hogy az első ház után milyen rendben sorakoznak pitvar, konyha, kamra stb., semmi összefüggésben sincs a homlokzat díszítésével.

De vegyük szemügyre egy barkósági ház külsejét. A ház, mint általában parasztházaink, keskeny oldalával fordul az utczának. Ezen az oldalon magas háromszögű oromfala és két kis ablaka van. Az ablakok között — és ez az, a mit én a barkóépités legjellemzőbb vonásának tartok — oszlophoz csak kevéssé hasonló alakzatok: pálmák emelkednek jó magasra, de sohasem a párkányig. Lábuk nincs, a ház durván vakolt talapzatából erednek, törzsük legtöbbször pilaszterhez hasonló, de felül kivirágzanak. Hogy ezeknek a díszítő formáknak előképe a fa, törzszsel és koronával biró ideális pálmaféle, nem pedig a klasszikai oszlop, arra több bizonyitékunk van. Ha csak magát a bámulatosan változatos formáju barkópálmát vesszük is, felötlő, hogy ez sohsem ér a párkányig, sohse hordja azt. Igaz ugyan, hogy a törzs legtöbbször oszlopszerü, mert hisz ezt „húzással" legkönnyebb előállítani vakolatból, de maradtak Hárskúton, Héthben és Dubicsányban olyanok is, a melyeknek törzse nem oszlopforma, hanem naturalisztikus növényi szár. Ezeket tartom az ősi formáknak, a melyeknek elváltoztatására talán hatással volt a renesszánsz is.

De legjobban e mellett a feltevés mellett bizonyít a pálmák koronáinak tagozása, a melyek, ha ép előképeket keresünk, sokkal közelebb állanak az ókori szasszanida formákhoz, vagy középkori falképeink pálmáihoz, mint a renesszánsz oszlopfejekhez.

Vegyük sorra e pálmákat a legnaturalisztikusabb formáktól kezdve a legelstilizáltabbakig. Naturalisztikus az a héthi, melynek koronája az évszámot fogja körül — 9. lap *a* rajz — meg az a hárskúti pálma, mely a 10. lapon látszik, legszélről balra, de a természethez legközelebb álló alakra Vadnán leltem (14. lap *a* rajz). Sajátságos a szabása, bizonyos esetlenség mellett is erőt éreztet. Négyszögü alapzaton áll, a mi úgy látszik, edényt jelez (mert a barkó szereti a növényt edényből kinöveszteni kivált az orom díszitésénél), abból emelkedik a vastag törzs, melynek tövén durva emberi fej benyomkodott formái látszanak; a levele kevés, de nagy, húsos, felettük néhány gyümölcs, s még e felett egy levélbokréta van.

Az a technikai könnyűség, amivel a pilaszter „húzható" meg, vakolatból, a mit a mi sajómenti kőműveseink úgy látszik igen hamar eltanultak, okozhatta azt, hogy a pálmaformák teste oszlopszerű, architektonikus, akár sima, akár rovátkozott, csatornás. Az ilyen oszlopon vagy egy hatalmas virág ül, mint 2., 8., 10*c*, 14*b*, 15*b*, 16 és 17*c* lapok pálmáin látni, vagy egész virágbokor ered, a mint azt a 12., 13., 14., 15—17., 18. és 19. lapok mutatják. Ezek a virágok rendkivül kedves, változatos formájuak és tanúságot tesznek készítőik rajzbeli készségéről.

Van aztán több olyan is, a hol az eltanult architektonikus oszlopfő formák keverednek a naturalisztikus formákkal, s az eredmény új, naiv és ötletes dolog. A 7*b* és 9*b* lapon láthatók ezeknek még az egyszerűi, de a 13. lap *a* és *b* rajzai a legszebbjeit adják. Hogy azonban

ezeknél is inkább öröklött, régi formákról lehet szó, mutatja az, hogy e legutóbbi pálmafej (13. *c*) formája, a mint emlitettem, teljesen azonos egy, az Orsz. iparművészeti muzeumbeli XVIII. századbeli kályha cserepével.

Kár, hogy e pálma-alakokat 10—15 év óta a sajómenti kőművesek nem csinálják; igen parasztos ez már nekik, klasszikai formájú pilasztert utánoznak bárdolatlanúl, a melynél csak az emlékeztet a pálmára, hogy ezek se érnek legtöbbször a párkányig.

Ellenben milyen pompás anyag kinálkozik ezekben építőmestereink számára, a kik ha eddig valami magyart akartak alkotni, kénytelenek voltak az anyag és ornament közötti törvény megtagadásával, himzési motivumokat alkalmazni.

Sok szép részlete daczára is, az oromdíszítés már nem annyira jellemző vidékünkre, mint a homlokfalé. Alakja nagyban egyenlőszárú háromszög, néhány régibb Mária Terézia korabeli házon barokkos vonalu. Rendszerint páros kis oromablakkal törik át, s az ornament is elrendezésben természetesen ezekhez alkalmazkodik. Sokszor megismétlik rajta az oldalfal díszítését s az oromban pálmák emelkednek, néha három, de legtöbbször csak egy. A pálmatörzs tagozása sokszor oszlopszerű ezeknél s a korona ráhelyezett virágos edénynek látszik. Máskor az ablakok közös léczen állanak s ez tartja egyszersmind az ablakok közt felnővő virágot (4. lap *b* ábra).

A többféle megoldás között mint legpoetikusabbat, kettőt emeltek ki. Az egyik, a mely a 4. lap *a* ábráján látszik, olyan, hogy egy középen felnövő pálmatörzs kétfelé hajló ágain mint két óriási gyümölcs látszik függni a két szívforma ablaknyílás. A másikon (9. lap *a* ábra) három szívforma ablaknyílást foglalt ügyesen össze ornamentikával egy héthi ügyes parasztember, a ki mint hallom, utóbb Amerikába ment és elpusztult. De hisz nemcsak e vidék embereit pusztítja Amerika, hanem házait is. Hárskut községét már kétharmadrészben átépítették amerikai pénzen, s ha most valami becseset látunk egy-egy faluban, éppenséggel nem biztos, hogy a jövő évre meglesz-e, oly nagy az építés vágya.

De térjünk a többi díszítőformára. Mint általában népünknek, kedves motivuma a Sajómentének a cserépből kinövő virág. Gyakori különösen az oromban, de díszítik vele az ablakfelet is. A 7. lap *c* rajzán az utczai ablak két oldalán emelkedik két sudar szár, igen izlésesen tagolt levelekkel, a 9. lap *c* rajza pedig olyan két húsos levelü virágot mutat, a mik Bánrévén egy ház udvari ablakára vannak helyezve.

Ezen a kivételes ablakdíszítésen kivül más jellegzetes ablak kiképzésre nem igen találunk.

Kevesebb újat lelünk az udvaron, mint az utczai oldalon. A jánosi, pálfalvi stb., módos parasztházak udvari oszlopos, boltozatos ámbitusai (mindmegannyi nemesi kuriát mutat) nem magyarok, erős rajtuk az empir hatás. Legérdekesebbek még azok az oszlopok, a melyeken nem bolthajtás, hanem az eresz vízszintes gerendája fekszik végig. Kettőt mutatok be ilyent az 5. lapon. Mindkettőnél a fejet egy-egy hatalmas koczka képezi; ez, meg az oszlopnyak van megrakva aztán külömböző díszítéssel.

Tagadhatatlan, hogy ezeknek a formáknak a képzésében, históriai stilusok hatásának is része volt, első sorban a renesszánsznak. A tizenhetedik századbeli himzések motivumaival egy-két rimaszécsi pálmafej és oromdíszítés mutat rokonságot. A XVIII. századbeli kályhacsempékkel egyetlen püspöki pálmavirág tart közösséget. Jóval erősebb hatását látjuk stílusunkra a barok és rokokó ízlésnek. A mi elsősorban foglalkoztatta a falusi mesterember képzeletét, az a Mária Terézia korabeli templom, a mi majdnem minden faluban megvan. Másodsorban a kastély, a nemesi udvarház, a mit a földesúr építtetett magának Jánosiban, Bánrévén, Putnokon. Harmadsorban a városi úriház, Rimaszombatban, Csetneken, Rozsnyón.

Ugyancsak megérezték kőműveseink az empir-stílust, elannyira, hogy a fél empir és fél barkó háznak egy máig is élő tipusa alakult ki az idők folyamán. E házra, természetesen csak alól, az oldalfalon, a római kolosszeum motivumára ismerünk, ennek párkánya fut végig, megkerülve az ablakok félkörét, s mintegy leköti ez a párkány a barkó-pálmát. Sajátságos, hogy az ilyen két egészen idegen ízlés formáinak egyesítéséből teljesen harmónikus front áll elő.

Ezek az idegen hatások éppenséggel nem szállítják le népünk építményeinek művészi becsét, ellenkezőleg mutatják azt, mennyire érzékeny, mennyire fogékony ennek a népnek lelkülete minden idegen, kívülről jövő hatás iránt s hogy nem jelenhetik meg stílus templomaiban és földesurainak házán, a mely visszhangot nem keltene benne és ne sarkalná bizonyos önálló utánzásra. Szememre vethetné ugyan valaki (hallottam is ilyent), hogy én e formákat újaknak, becseseknek tüntetem fel, holott nem mások, mint a renesszáncz oszlopnak meg nem értett, elrontott utánzatai. Még akkor is, ha ezt fogadjuk el (bár én nem ezt tartom), nem megbámulni való-e népünk képzeletének alkotó ereje, nem tiszteletreméltók-e a sajómenti kőművesek, a kik képesek voltak átformálni a klasszikus előképeket. És vajjon a klasszikus formák „félreértése“, módosítása nem lehet-e szülőanyja egy új stílusbeli irányzatnak. A román építés, kezdve a csirájától, a középszíriai romoktól végig, nem-e folytonos sorát nyujtja a módosított, „meg nem értett“, rendeltetése vagy arányai ellenére alkalmazott klasszikai tagoknak, párkányoknak, oszlopoknak stb.

Nem eshetik ilyenféle megítélés alá a faarchitektura az a néhány alkotása, amelyet a munka közöl.

Keveset adtam, mert csak újat kivántam adni. Faépítésünk legjelentékenyebbjeit, a székely kapukat kiadta Huszka már s kiad belőle sokat ismét a Mérnök- és Építész-Egyesület. Ezekkel a hatalmas kapu-építményekkel rokonságban vannak azok a kisebb kapuk, a melyek Erdély többi részében találhatók s melyek nem oly általánosan ismertek, mint azok. Kisküküllő megyeiekből adom azt az ádámosi kaput, mely a 22. lapon látható. Bár nem nagy arányaiban, díszítésében sok szép található; magyarok faragták s Szinte Gábor tanár rajzolta le. Testvér evvel és a székely kapukkal a szeben- és fogarasmegyei oláhok utczai ajtaja. A 22. lap ilyen ajtaja a Resinárról, Nagyszeben mellől való; különösen a patkó-

forma záródást körülszegő kötélszerű díszítés érdekes rajta, mely kötélformának két vége felkunkorodik. A kalotaszegi kapukat is alaposan ismertették már, nem is vettem be munkámba csak egy pompás részletet, mely alkalmas arra, hogy kőben is megismételjék, egy kapuoszlop lábáról való díszítést, mely a 49. lap *d* ábráját képezi.

Az anyaország faépítményeinek legjelentékenyebbjeit kétségenkívül azok a felvidéki templomok képezik, a miket főkép a ruthének tájékain találunk s a melyeket eddig alig ismertettek alaposan. (Tudtommal csak Miskovszky írt róluk). Ezeket azonban nem vettem be ide, egyrészt azért, mert semmi összefüggésben nincsenek a magyarság művészetével, másrészt szűkölködnek felhasználható ornamentális formákban. A nálunk gyakori faharanglábak, campanilok közül, a melyek rendesen református templomok mellett emelkednek, egyet, a radistyánit be kellett vennem, annyira jellegzetesnek találtam. E fatorony tiszta magyar községben épült, nem messze Miskolcztól (bizonyára a 18. században), mégis a nagy körvonalait és arányait véve, 'az orosz szellemben értelmezett bizánczi művészetet érezzük ki belőle. Valószínű, hogy köze van a mi ruthénjeink faépítményeihez. Hisz az orosz szertartású katholikus falvainak egy sora a Boldva mentén lehúzódik egész a Sajóig. Legdelibb falujok tudtommal Mucsony s közel esik Radistyánhoz (24 lap *a)*.

Lejebb az ország szivéből, Pestmegye eléggé erdős vidékéről, Akasztóról és Kishartáról való az a két kapu, melyet Novák József rajza után közöl a munka (23. lap). Formáiknak ősereje, eredetiségük igazán megbámulni való. Úgyszólván semmi rokonságban sincsenek az erdélyi eféle alkotásokkal s egy előttünk egész új művészi íz jelentkezik bennük.

Egy kis zselizi ablakkeret, mely az Orsz. néprajzi múzeumból való, fejezi be az architektonikus faformák sorát munkámban (20. lap). Daczára a faragás kicsiny arányainak, formái alkalmasak arra, hogy nagyobb építmény díszítéséül szolgáljanak. A két oszlop bemetszett párkányára állított ornamentumok igen szépek rajta, de a főpárkánya sem érdektelen.

A mi népművészetünk sajátságos részét teszik a zólyomi faragások. Mindmegannyi kicsiny faedényeknek, merítőknek füleit képezik, melyekből a munka számára nagyobb tömeget, összesen harminczhárom darabot rajzoltunk le s a melyek egész gyűjteményét adják a megcsodálni való, új, más vidékünkön elő nem forduló formáknak. E formák, daczára a faragások kicsiny voltának (átlag 15 cm. nagyságuak), majd mind architektonikusak. Rendeltetésüket a 25. lap kicsiny rajza mutatja, a melyen a fül, a fogantyú mellé az edényt is megrajzoltuk; a többinél csak a fogantyú maga látszik. Édes savó (zsendicze) merítésére szolgálnak. Legtöbb található belőlük Zólyomban, de van Barsban is a tótok és németek kezén, sőt Nógrád felső részének népénél is.

Faragnak merítőket a ruthének is a Szepességtől kezdve a keletre, de ezek díszítése nem annyira architektonikus, inkább figurális; belőlük azért nem is választottam e munka számára.

Annak az anyagnak legeslegnagyobb részét, a mit a merítőkből e munka bemutat, Herman Ottó gyűjtötte s most az Orsz. néprajzi múzeum birtokában van. Herman Ottónak és a múzeumnak köszönjük tehát én és tanítványaim e rendkívül becses motívum sorozatot és nekik köszönje az iparművészetünk, a midőn e formákat felhasználja.

Több merítő rajzát adta ezenkívül Nécsey István az Ethnografia 1900. évfolyamában, hosszabban foglalkozva ez alkotások stílusával. Az ő közleményeit szintén felhasználtam.

Én is a munkák stílusát tartom a legérdekesebb, némelyiknél szinte alig megoldható kérdésnek. Kétségtelen, hogy majd mindegyiken fellelhető a históriai stílusok hatása, annyi a stílusokból, a mennyi a néhanapján a templomba járó pásztorember lelkében megragad.

De honnan származtassuk azokat a tagozott csúcsosodó motivumot, a mik legjobban a 26. lap *a* rajzán láthatók s melyek mintha egyenesen a hindu emlékekről lennének véve. Véletlen hasonlóságnak tartsuk-e ezt, vagy kisegítő elméleteken gondolkodva igyekezzünk az átvételt kimagyarázni, a mi annál nagyobb kérdés, mert nem Ázsiából jött magyarok utódai faragták, hanem szlávok.

Ezt a formát kivéve, bizonyos, hogy a többinek kialakulásában része volt a nép képzeletének teremtő ereje mellett a históriai stílusoknak, a bizancitól és romántól kezdve az empirig.

Annak a bizanczi stílusnak, melyet a mi ruthénjeink közvetítettek, része volt a 30. lap *e* és *c*, meg a 29. lap *a* formájának létrejöttében. A románra emlékeztetnek erősen a 25. lap *f* és a 27. lap *d*-vel jelölt alakjai. Csúcsívesek a 30. lap *a* és *f* alakja, meg a 25. lap *a* ábrája. Közük van a barokkhoz a 25. lapon a *d* és a 28. lapon a *b* rajz tagozatainak, végül az empirt juttatja eszünkbe az a fogantyú, a mely a 28. lap *f* rajzaként van megjelölve.

Nem tagadhatjuk meg elismerésünket az e munkákon kifaragott, az élőtermészetből vett figuráktól sem. Nem a természeti hűség az, a mit megbecsülünk a sajtgyúró, kecskefejő pásztoron, a páros kutyaalakon s az álló szamáron, hanem a stilizálás sikerült volta, a harmonia az alak és a többi építési forma között.

Ezek az ideális kis építmények (mert formájuk szerint annak kell őket tartani), előbb készülnek rendesen mint maga az edény; s abból, hogy így külön faragják őket, magyarázható meg részben az a díszítési kedv a mi rajtuk megnyilatkozik s azok az építési formák, a mikkel őket felruházzák. Az elkészült fülhöz illesztik magát az edény henger-falát az összehajtott farétegből, beleillesztvén azt a fül kimetszett horgába.

A templom stílusa majd olyan erősen nyomát hagyta azokon a faragványokon, melylyel a Hunyad- és a szomszédos megyék oláhsága cifrázza guzsalyait (37. lap, 38. lap *a)*. Rendkívül eredeti és előkelő formák ezek, gazdagok és sokszor színesek. Elemeik inkább geometrikusak (mint a hogy az oláh hímzéseké is az) kör, kereszt, zeg-zug vonal, átlós négyzet stb.

De járjunk végére a többi fából faragott dolgoknak, kezdve a komolyabb rendeltetésű alkotásokon, azokon, a melyek még bizonyos fokig a ház architekturáját egészí-

tik ki. Ilyenek a kapufélfák, kapuoszlopok és kerítésoszlopok. Kevés fért belőlük erre a helyre, azért csak a legművészibb formákból választottam néhányat. Jellegzetesség dolgában legelseje ezeknek az a hatalmas vonalú kapubálvány, a mit Mulyadon, Nógrádmégyében rajzoltam le (21. lap *c)*. Szerényebb ugyanazon a lapon a szomszédja, a győrmegyei Börcsről való kapufejfa, egyike annak a győrmegyei gazdag kapufejfa sorozatnak, amelyet Pálos Ede ismertetett az Ethnographia 1906-iki évfolyamában. A mezőkövesdi ilyenféle faragások legékesebbjeiből való a 47. lap két faoszlopa (*a* és *c)*, a melyekről viszont Kóris Kálmán írt hosszabb ismertetést az Ethnographia 1905-ös évfolyamába. Az architektusok különösen meg fogják becsülni e két oszlop fejvonalait és részletdíszét. Sajátos körvonala van a 22. lap két oszlopának. Az egyik *b* Sajószentpéterről való, a másik *c* egy Erdélyben, valószinüleg Tusnád tájékán temetőben rajzolt vázlat után.

Faragott fejfa e legutóbbin kívül, a 24. lapon látható három. A *b*-vel jelzett eredetije, az Orsz. néprajzi múzeumban van, hogy honnan került oda, nem tudtam meg. Érdekes a pillangószárnyforma feje, mert eltér az ismertebb csillagos kalotaszegi formáktól. Talán még érdekesebb az *f*-vel jelölt kopjafa tagozása, a mely az udvarhelymegyei szombatfalvai temetőben állott, mig a *d* betüs a megszokott kalotaszegi fejfák egyik régi példája. E fejfákkal közös elemekből épülnek fel a karcsú székely guzsalyok is, a mint ugyanezen lap *c* rajzáról látszik.

A ház architekturájához járul még joggal a gémeskút is.

Ékesen faragják a kútgémeket a Barkóságon is, meg a Sajó alsó folyása mentén, de ezek se oly szépek, mint a minőt a 32. lapon adok Szinte Gábor rajza után. Az eredetije a Székelyföldön, Szovátán van meg.

Azok a deszkából kimetszett végződések, melyek ugyane lapon két oldalt láthatók, részben a háztetőről való zsindelytarajok, részben kerítések. A két utolsó (*f g)* kivételével a háromszéki „Szentföldről" valók. (Sebestyén Károly ir felelük kimerítően az Ethnographa 1905. évfolyamában). A két utolsó Somogyból származik, Csököly faluból.

Végezvén mindazon famunkával, a mi a házon kivül áll, természetszerűen a magyar butor kerülne sorra. Be kell azonban vallanom, hogy sem a magyarságnál, de semmi nálunk lakó nemzetiségnél a butorépítésben jellegzetes önálló művészi formák nem fejlődtek ki. Mert a mi népies van, az legeslegnagyobbrészt közös a XVIII. század rococo formáival, helyet ad később az empirnek is, de egészben véve megegyezik az ugyanezen korból való cseh és szász parasztbutorral. Még a kalotaszegieket se veszem ki. A mikben valami önállót láttam, azokból szemelgettem e munka számára. Így jutott ide a 35. lap hódmezővásárhelyi ládája, melynek oldalán ott emelkedik a kivirágzó oszlop, akár a barkóházak elején, de itt meg új az rajta, hogy az oszlop töve mellől is levelek erednek. Egyszerűbb, de azért igen erőteljes a díszítése az alája rajzolt békéscsabai, bemetszéssel és festéssel ékesített ládának. Legtöbb régi festett butort őriznek svábjaink. Hogy azonban ezeknek formáit kívülről hozták még, bizonyítja az, hogy teljesen megegyeznek a németföldi paraszt butorával.

Annál eredetibb nálunk a hombár vagy szuszék díszítése; itt semmi külhatás nem avatkozott belé népünk díszítő kedvébe. Stílusuk országszerte egy, formáik úgyszólván azonosak Somogyban, a Palóczságban, Biharban és a Királyhágón túl; bekarcolt díszítő motivumaikat a szerszám szüli, a czirkalom, a mely a kört metszi ki, meg a véső, mely az egyenes vonalat adja. Ezekből adódik ki minden czifrájuk s hogy az eredmény azért olykor megbámulni való szép, mutatja a 35. lap hombárja, a melyet Kolozsmegyében készitettek.

Mohácsról került az Orsz. néprajzi múzeumba egy parasztember faragta nagy tükörkeret. A felső czifrább részén erősen érzik a templomi barokkíz, de az alsó sarokmegoldás kicsiny motivumai igen érdekesek, azért csak ezeket rajzoltam le (36. lap *b)*.

A faragással czifrázott szerszámok közt a legjelentékenyebb az a két festett és faragott járom, amelyet a 40. lapon látni. A felső ökörnek készült; Derzsen vettem, Udvarhely megyében, de a szomszéd faluban, Muzsnán faragták. Vonalai, az ökör nyaka felett emelkedő rész, meg a felhajló vég tagozása művészi. Ornamentikáját véső szülte. A másiknak, amely Daróczról való, Kalotaszegből, mély szinei, sajátságos nyomott vonalai szinte éreztetik, hogy bivaly nyakába való. Szép a hozzávaló szekérrúd is, melynek felhajló vége a kalotaszegi fejfák módjára van kimetszve. Aránylag sok a figurális díszítés ezen a munkán: kigyó, madár, képzeleti állatok fejei stb.

Szinte megépített arkád kicsinyített másaképp tűnik fel az a két gereblye, melyet a 33. és 34. lapon látni, az első Sóváradról való a Székelyföldről, a másikat Jánosiban csinálták. Ez utóbbi nyelének egy részletét is érdemesnek tartottam közölni (34*a*), annyira szép. Méltóak hozzá ugyanazon a lapon a Mezőségen használatos gyökérmetsző, a melynek vasa is igen jellegzetes formájú és a szélről álló kaszanyél részlet, a mely Sáros vármegyéből való.

Az oláh guzsalyokról már szóltam, mint a melyek díszítése a templomi művészet hatása következtében egészen különleges. Annál több a formai közösség a matyók, barkók és tótok ilynemű munkái között. Az az igen szép, Gyetváról való guzsalytalp, pl. a melyik a 31. lapon látszik (*a* és *b*) ugyanolyan díszítő formákat mutat, mint a mezőkövesdi guzsalyok. Már a guzsalyszár ornamentikája nem annyira közös. Mezőkövesden szeretik a szárat spirálisan elhelyezett rajzzal ékesíteni, a tótok guzsalyának dísze általában nem ilyen (41 *d* és 24 *e*). Sajátságos, mennyire közel állt a felvidéki guzsalyokhoz egy Felsőzsidről való (Zalam.) talpas rokkaszár díszítése, melyet éppen szépségénél fogva kiterítve adok a 36. lapon.

A Duna-Tisza közének apróbb famunkáit itt csak három darab képviseli, (33*a b c*), három faragott kavaró, de köztük egy, a középső oly szép, hogy talán a munka legbecsesebb darabja. Ezt a lófejekkel díszített kavarót Herman Ottó hozta a félegyházi pusztáról.

A fából faragott ivócsészéket, a melyeket az orsz. néprajzi múzeum gyűjteményéből e munkába felvettem, két csoportra lehet osztani. Az egyik résznél — ezek a Felvidékről valók — a csésze gömbrész, nem egészen fél-

gömb, talp nélkül, a plasztikusan faragott díszítés természetesen a gömbfelület külső felét foglalja el. Ilyenek a 36. lap és a 41. lap ivócsészéi; egyik lelőhelyekép (41 *b*) ugyan Zalatna van feltüntetve, de bizonyára odahozták. Hogy ezeknek a plasztikus díszítő motivumai mennyire becsesek, azt igazán a szakember tudja átérezni. Hisz plasztikus magyar ornamentet eddig úgyszólván nem ismertünk s ime ezekben pompásan faragott elemek kinálkoznak a fára és kőre. Az ivócsészék másik csoportja (44 *a* és *b*, 48 *a*) hengerforma, fenekes. Egyik (44 *a*) Arad vidékéről való s ornamentikája után oláh munkának kell, hogy tartsuk. Nem is az ornamentika becses rajta, hanem a nagy formája, a testhez illeszkedő fül vonala. Ennek a párja Krassó-Szörényből való s rajta más arányban majd ugyanazon elemek ismétlődnek. A 44. lap *b* edénye az ország másik széléről, Somogymegyéből való. Talán magyar faragta, de erősen horvát hatás alatt.

A magyar népies fafaragás két egymástól távol eső helye Kalotaszeg és Somogy külömböző művészi ízt éreztet azokon az apróbb tárgyakon, a melyeknek készítésével annyi szeretettel foglalkozik mindkét tájék legénynépsége, Somogyban a pásztorok, Kalotaszegen a falubeliek.

A somogyi munkák apró faragások (45*a d e f*) zsebbe való tükrök, sótartók, gyufatartók, rendesen domború díszítéssel, ezeket a pásztorember a maga gyönyörűségére csinálja; a kalotaszegi ifjú, leány számára vési a kupatisztítót, sulykot, fonószéket. Ornamentikájuk is egész más. Somogyban sok a figura: szarvasvadász, pásztor juhval, disznóval stb., az ornamentális növényzet elég organikus, van szeretettel megmintázott szára, levele, virágja, némelyik az akantus népies formája rózsával, másik az ősromán plasztika primitív fáját ismétli meg (45 *e* és *f*). A kalotaszegi ornamentális anyag nem annyira organikus, csak olyan van benne, a mit a vésőkés meg a körző ad ki, az állatvilágból legfeljebb ha madár találkozik még benne. Azokon a díszítéseken, a melyeket e munkában közülük adok (42., 43. lap és 44 *c*), legtöbbnek közepét egy-egy hatalmas kiképzett körös rózsa tölti ki, ehhez járulnak a többi elemek, jó sűrűn töltve ki a teret. A körző szerkesztő formái adják meg a rózsák formáját. Teméntelen változata van az efféle faragásoknak. És azokat választottam ki, amelyeknek rajzában kell, hogy igaz gyönyörűségét lelje minden arra való lelkű ember.

Egész más, organikusan kifejlesztett ritkás ornamentikát látunk két sulykon, melyeket a kolozsvári Kárpátegyesületi múzeumban rajzoltam le (lelőhelyüket nem tudom), épp azért, mert viszont az ornament lazaságát tartottam igen bájosnak (38*c d*). Mérkőzik velük szépségben egy még szigorubban díszített, Jánosiból való sulyok, mely ugyanazon lapon van (*b*).

A dunántúli és mezőkövesdi kézi mángorlókból csak a legérdekesebb néhány részletet adja a 39. lap, pedig be hatalmas sorozat kitelnék belőlük. A Fehérmegyéből való mángorló *(c)* egy különösen érdekes keleti ízű architektónikus motívumot nyujt számunkra. Néhány, nem annyira általános díszítési eljárás sajátságos formákat hoz létre a fán, csonton és szarún. Ilyen az ólomberakás, vagy jobban mondva az ólomveret, melyet a Nagyalföldtől kezdve északnak egyaránt mível a palóczság és a tótság. Barsi palócz munkája a 46. lapon látható karikásnyél (*c*), zempléni magyar díszítette ugyanazon lap egy más karikás nyelét, melynek ötletes díszítését kiterítve is megrajzoltuk és valószinűleg palócz kezétől való a 44. lap ólomveretes késhüvelye.

A régibb, XVIII. századból eredő lőportartók felületén szép fekete vonalas díszítés szokott lenni; közülök egyet, a melynek eredetije a kolozsvári Kárpátegyesületi múzeumban van, az 51. lap *b* rajza adja.

A díszes pásztortülköknek igazi hazája nálunk északkelet, a felső Tisza és mellékfolyóinak vidéke. Ott teremnek ezek a rendkívül gazdag bekarczolt díszítések, magyarok és ruthének kezén egyaránt. Az a részlet, a melyet a 46. lap *b* ábrára mutat, zempléni magyartól való.

Népies agyagiparunkból, mely annyi pompás díszítőformát teremtett azonközben is, hogy előbbi technikája hosszú időn lassú hanyatlásnak indulván, a czéhbeli tanult városi iparosok kezéből csaknem teljesen a paraszt mesterségek közé jutott, kevés fért ide s csak a legéletrevalóbb motívumoknak adtam helyet díszítéseiből. Legfontosabbnak a domború czifrázatú kályhacserepeket tartottam, mivelhogy domború magyar díszítésekben vagyunk legszegényebbek. Kár, hogy míg a multból a XVIII., sőt a XVII. századból bőven maradtak ránk magyaros díszű kályhacsempék, manapság népünk, ha készít is kályhát, az ismert bolti barokk gipszformákba nyomkodja bele az agyagot. Egyetlen kivétel ismét a mi kincses Kalotaszegünk, a hol maguk metszik, vagy metszették a közel múltig a csempék negativ mintáit. Igaz, hogy az ilyen famintán készült csempe ornamentikájának nincs meg az igazi agyag karaktere, érzik formáin a farovás technikája, de a formák azért népiesek rajtuk.

Négy kályhacsempe van e munka I. kötetében. Egyik (49 lap *c*) a régi szász kályhacsempék közül az, a melyiket legeredetibbnek tartottam. Az a két szívforma gyümölcs, a melyek az oszlopszerű tő lehajló ágain függenek, a 4. lap egyik házoromzatának díszítéseit juttatta eszembe, azért vettem be. A másik három (49*a* és 47*d*, *e*) Kalotaszegről való. Ott leggyakrabban leljük meg a 47. lap e formáját, azt a hatalmas liliomformát, a melyből merev keresztszár eredve, szépen tagolt bimbókat és virágokat hord. Kissé ez is, de még inkább a szomszédja módosítva, modellálva van, hogy a szobrász elmehessen rajta és értékesíthesse. Ugyanígy rajzoltam meg a 49. lap *a*-val jelzett csempéjét.

Az agyagedények közül, a Felvidék fazekasságának régebbi, 1800 tájáról való ornamentikáját képezik azok a gurgulyával csurgatott részletek, a melyek a 48. lapon láthatók (*c* és *e*). A gömöri czéhbeli fazekasság haldoklása idejéből való az 50. lap tálja. Technikájában már nincs semmi a régi jóbul, már parasztos, de kedves rajza, elszórt virágcsokrai a régi mustrákat juttatják eszünkbe. A megboldogult Hronyecz mester csinálta Rozsnyón 1870 táján, nagyobbrészt ecsettel. Csurgatóval és metszővel készült Ungvárott a 49. lap fazék szigorú ritmusos, de igen harmonikus díszítése.

Az előbbi rozsnyói tállal egy lapon két jókora méretben rajzolt székely kancsó mutatja azokat a kizárólagosan gurgulyával készült motivumokat, a melyek a Székelyföld régebbi fazekasságában általánosak voltak, de melyek ma már csak a tordai fazekasságban élnek. Mint a nagyobbikon látni, sajátságos, szinte architektonikus ízű ornamentika ez; szereti a félkörös beosztást, a növényi részeknél pedig a csigavonalas végződést. Ornamentális ötletekhez kedves anyagot nyujtanak azok az apró agyagipari formák is, a melyek több lapon vannak elszórva (51 *d*, 48 *d*, 52 *b*, 58 *a*) s a melyeket régibb székelyföldi edények díszeiből szedtem ki.

Daczára a munka csekély terjedelmének, nem állhattam meg, hogy egy kis sorozatot ne közöljek végezetül a kalotaszegi varrottasok közül és pedig jó nagy arányban, hogy asszonyaink, leányaink lerajzolhassák, utánozhassák, mivelhogy ezt tartom én a magyar népies ornamentika egyik legbecsesebb, legönállóbb, ugy magunk, mint a külföld előtt legismeretlenebb alkotásainak.

Ezeket a zsinór módjára vezetett, zsinóröltéssel készült hímzéseket irás után való varrottasnak hívják, mert mielőtt hozzákezdtek volna, fekete festékkel megírták a rajzát. Ma már nem csínálják.

Formáikban, tömegelosztásukban igazán a nép felfogása, ízlése nyilvánul meg, a melyet nem korlátozott semmiféle úri ízlésnek ismerete. Kivétel számba megy közöttük az 55. lap felső hímzése, a melynek nagy vonala a renesszánszból való, bár részletei teljesen érintetlen népies szabásuak. Viszont az ez alatt levő hímzésen micsoda hatalmas erőt juttat kifejezésre az őseredeti motivumok sűrűje. Úgy érzem, ebben az egy díszítésben benne van az egész kalotaszegi díszítőművészet.

Már a hasonló szerkezetű, ugyancsak öt virágos díszítés, a mi az 57. lapon látjuk (*a*), nem annyira erőteljes, bár a motivumok szépsége külön-külön megbámulni való.

Tömöttség, gazdagság dolgában még egy van, a melyen szemünk nem győzi követni a kigyózó vonalak szinte rejtelmes gazdagságát, ez az 56. lap *a* rajza, mely négy ugyanolyan, de nem szolgailag megismételt motivumból, négy nagy bokorból áll.

Áttekinthetőbb az 59. lap czentrális elrendezésű nagy hímzése, a melynek különösen a négyszögbe fogott virága szép és a 60. lap két hímzése, melyeknek növényzete egy-egy tőből fakad, a két alsó inda megkunkorodik, a három felsőn virág és gyümölcs sarjad. Ez az elosztás igen gyakori a kalotaszegi ilyen hímzéseken.

Ismét a ritkábbak közül való az 53. lap nagy varrottasa, melynek két hatalmasan tagolt rózsája alatt a kétfejű sas van párosan meghímezve, de úgy elstilizálva, hogy alig lehet rájuk ismerni. Ennek a lapnak külömben a legbecsesebb része a két alsó bokorsor; az egyik még a nagy hímzéshez tartozik, a másik önálló alatta. Nem tudni, melyiket becsüljük meg jobban, oly szépek.

Azok közül a varrott díszítések közül, a melyek nem képeznek egy zárt egészet, hanem bizonyos motivumok egy vonalon, tengelyen való ismétlésével sort, díszítő frizt képeznek, legszebb a nagyobbak közül az 54. lap ketteje, kivált a középső, a mely motivumaiban és elrendezésében teljesen új. Testvér vele az 57. lap tömött *c* rajza, míg ez az előbbi lap felső hímzése (54 *a*) nagy félkörös elosztásával az ungvári fazekasok kedvencz félkörös frizeihez húz, de részleteiben természetesen más.

A kisebb bokrok képezte frizek közül figyeljük meg az 56 *c*, 58 *d* és 59 *b* ideális növényzetét. Hisz nagyjában mind a három ugyanaz, de a művészi találékonyság az ornamentális botanikának más-más pompás növény fajtáit hozta létre bennük.

E varrottasok mellé a máshonnan eredő hímzések közül csak azt a keveset állítottam, a mi némileg megközeliti azokat szépség és eredetiség dolgában. Ilyen az 52. lap keresztöltéses hímzése (*a*), a melyről nem tudom biztosan, hogy oláhok vagy magyarok csinálták-e, ilyen alatta az a nagy varrottas, a melyet a kolozsvári EKE muzeumban őriznek; igen szépek rajta az ideális fák. Ugyanezen lap alján szép az a fűzött hímzés is, a mit Mezőkövesden csináltak, de még szebb ennél az a hatalmas motivum, a melyet egy ugyanonnan való női dolmányról rajzoltunk le (51 *c*).

A drávamenti magyarság is két szép motivumot szolgáltatott végül. Az egyik (60 *c*) egy somogyi női ködmön hátáról való hímzés, melynek különösen applikált bőrfoglalata érdekes, a másik egy Baranyából való főkötő hímzése (51 *a*) csupa erő, csupa szín, a melyet, hogy szinesen nem reprodukáltam, annak pénzbeli okai vannak. Pedig igen megérdemelte volna.

Végül e motivumok közlésének módjáról akarok szólni. Nem ethnografusoknak szántam a munkát (legalább nem elsősorban), hanem azoknak, a kik rajzolnak, terveznek s művészi oktatással foglalkoznak. Czélom volt áthidalni azt a nyílást, a mi az élő modern művészetet népies művészetünktől elválasztja. Ez magyarázza azokat a rajzbeli szabadságokat, a mit a hozzáértő e műben észre fog venni. Nem hogy fényképeit nyujtottam volna a népies alkotásoknak, hanem igyekeztem rajzban itt-ott már jelezni azt az irányt, amelyben a díszítő motivumok értékesíthetők. Kivált a domború díszítéseknél tartottam szükségesnek a gondos rajzbeli megmodellálást. Mert igaz, hogy az igazi művészlélek nem veszi át változatlanul a népies motivumokat, anyag az neki, melyet tetszése szerint formál, módosít, csoportosít, mint egy Liszt tette a magyar zenei motivumokkal. De nemcsak művészeknek szántam a munkát. Már az I. kötet anyaga is arra való, hogy egynémely iparos, teszem azt a díszítőszobrász felhasználhassa és ha a rajz gondos, ha valamit belead a maga tudásából az is, a ki rajzban átmodellálta, a szobrász eligazodik az ilyen rajz után s a motivum, a melynek talaja veszett a maga eredeti helyén a Sajó mellett, itt esetleg — ha módosítva is — új életre kél. Egyébet pedig nem akarok.

Budapest 1907 juniusában.

Gróh István.

Az I. rész tartalma.

Lap

33 *a c* Nagyalföldről való kavarók nyelei.
b Félegyházi kavarónyél. (Pest m.)
d Sóváradi gereblye részlete (Marostorda m.)
Mind magyarok munkája.
34 *a d* Jánosi fagereblye részletei. Magyar faragta.
c Sárosmegyei kaszanyél részlete. Tót faragta.
b Mezőségi gyökérmetsző. Magyar készítette.
35 *a* Hódmezővásárhelyi láda. (Csongrád m.) Magyar készítette.
b Békéscsabai láda. (Békés m.) Tót munkája.
c Kolozsmegyei hombár. Magyar munkája.
36 *a* Felsőzsidi rokkaszár kiterített díszítése. (Zala m.) Magyar munkája.
b Mohácsi tükörkeret sarka. Magyar munkája.
c Nógrádi ivócsésze. Magyar vagy tót munkája.
d Gömöri ivócsésze. Magyar vagy tót munkája.
37 *a d* Klopotivai gyapjuguzsalok részletei (Hunyad m.)
b c Pojánai guzsalyok. (Hunyad m.) Oláhok csinálták.
38 *a* Bozovicsi guzsaly (Krassó-Szörény m.) Oláh munka.
c d Kolozsmegyei sulykok. Magyarok csinálták.
e Jánosi sulyok. (Gömör m.) Magyar csinálta.
39 Kézi mángorlók részletei: *a* Somogymegyéből.
c Fehérmegyéből.
d Mezőkövesdről.
b Kalotaszegi lapát díszítése.
Mind magyarok csinálták.
40 *a* Muzsnai járom része. (Udvarhely m.) Magyar faragta.
b c Daróczi járom és szekérrúd része. (Kolozs m.) Magyar faragta.
41 Ivócsészék: *a b* - Zalatnáról. (Alsófejér m.) Magyar vagy oláh faragta.
c Gömörből. Magyar vagy tót faragta.
d Árvai guzsaly részlete. Tót faragta.
42 *a* Kalotaszegi ülőke rovott diszitése.
b Kalotaszegi sulyok. Magyarok csinálták.
43 *a* Kalotaszegi sulyok rovott díszítése.
b c Kalotaszegi kapatisztítók rovott díszítése. Mind magyarok csinálták.
44 *a* Ivócsésze Aradmegyéből. Oláh munkája.
b Ivócsésze Somogymegyéből. Magyar csinálta.
c Kalotaszegi sulyok. Magyar csinálta.
d Ólomveretes késhüvely a palóczságról. Magyar csinálta.
45 *a d e f* Somogymegyei fafaragások.
b c Bánrévi házak vakolat díszítései. (Gömör m.) Mind magyarok csinálták.
46 *a* Ólomveretes karikás ostornyél díszítése Zemplén megyéből.
b Bekarczolt tülökdíszítés Zemplén megyéből.
c Karikás ostornyél ólomveretes díszítése Bars megyéből. Mind magyarok csinálták.
47 *a c* Mezőkövesdi faoszlopok (Borsod m.) Magyarok faragták.
b Zólyommegyei merítő füle. Tót csinálta.
d e Díszítések kalotaszegi kályhacsempék után.
48 *a* Ivócsésze fából faragva Krassószörény megyéből. Oláh csinálta.
b Székely kancsó. Magyar csinálta.
c d e Felvidéki cserépedények motivumai. Magyarok és tótok csinálták.
49 *a* Kalotaszegi kályhacsempe. Magyar csinálta.
c Brassó vidéki kályhacsempe. Magyar vagy szász csinálta.
d Díszítés kalotaszegi kapufélfa oszlopáról. Magyar faragta.
b Ungvári cserépfazék. Magyar csinálta.
50 *a* Rozsnyói cseréptál.
b c Székely cserépedények. Magyarok csinálták.
51 *a* Baranyamegyei főkötő himzése. Magyar csinálta.
b Erdélyi lőportartó bekarczolt diszitése. Magyar csinálta.
c Mezőkövesdi női dolmány himzése. (Borsod m.) Magyar csinálta.
d Székely cserépedény díszítő motivuma. Magyar csinálta.
52 *a c* Erdélyi himzések.
b Székely kancsóról. Magyar csinálta.
Mezőkövesdi hímzés. Magyar csinálta.
53 *a b* Kalotaszegi varrottasok. Magyarok csinálták.
54 *a b c* Kalotaszegi varrottasok. Magyarok csinálták.
55 *a b* Kalotaszegi varrottasok. Magyarok csinálták.
56 *a b c* Kalotaszegi varrottasok. Magyarok csinálták.
57 *a b c* Kalotaszegi varrottasok. Magyarok csinálták.
58 *a* Székely cserépkancsó díszítő motivuma.
b Somogymegyei himzés.
c d Kalotaszegi varrottasok. Mind magyaroktól való.
59 *a b c d* Kalotaszegi varrottasok. Magyarok csinálták.
60 *a b* Kalotaszegi varrottasok.
c Somogyi női ködmön himzése. Magyarok csinálták.

A m. nemzeti muzeum néprajzi osztályának gyüjteményéből való a következő lapok anyaga: 20*a*, 22*a*, 24*b c e*, 25, 26, 27*a c e d*, 28, 29, 30*a c e f*, 31, 33, 34*a c d*, 35, 36, 37, 38*a*, 39, 40*b c*, 41, 44*a b d*, 45*a d e f*, 46, 47*b*, 48*a*, 51*a*.

Az Erdélyi Kárpát-Egyesület kolozsvàri muzeumból: 38*c d*, 51*b*, 52*c*, 53, 54, 55, 56, 57, 58*c d*, 59, 60*a b*.

a

b

House in Bánréve *b*
and in Sajónémeti *a*

Haus in Bánréve *b*
und Sajónémeti *a*

Bánrévei *b* és sajó-
németi *a* ház

Typographia „Jókai", Budapest

a

b

House in Rimaszécs *a*
and in Disznóshorváti *b*

Haus in Rimaszécs *a*
und Disznóshorváti *b*

Disznóshorváti *b* és
rimaszécsi *a* ház

Typographia „Jókai", Budapest

a

b

Houses in Rimaszécs Häuser in Rimaszécs Rimaszécsi házak

Typographia „Jókai", Budapest.

a

b

House in Mucsony *a*
and in Sajónémeti *b*

Haus in Mucsony *a*
und Sajónémeti *b*

Sajónémeti *b* **és**
mucsonyi *a* **ház**

Typographia „Jókai", Budapest.

a

b

Houses in Szuhakálló *a*
and Disznóshorváti *b* ≡

Häuser in Szuhakálló *a*
und Disznóshorváti *b* =

Disznóshorváti *b* és
szuhakállói *a* házak

Typographia „Jókai", Budapest.

a

b

House in Czenter *a*
and Sajónémeti *b*

Haus in Czenter *a*
und Sajónémeti *b*

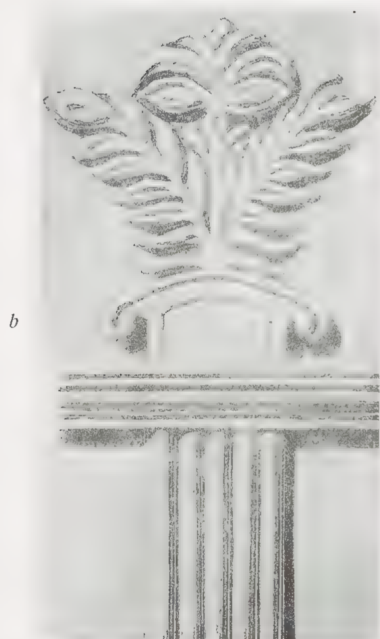
Sajónémeti *b* és
czenteri *a* ház ≡

Typographia „Jókai", Budapest.

a

b

c

Velezdi *a*, hangonyi *b* és sajókazinczi *c* házak díszitése

Dekorationen von Häusern in Sajókazincz *c*, Velezd *a* und Hangony *b*

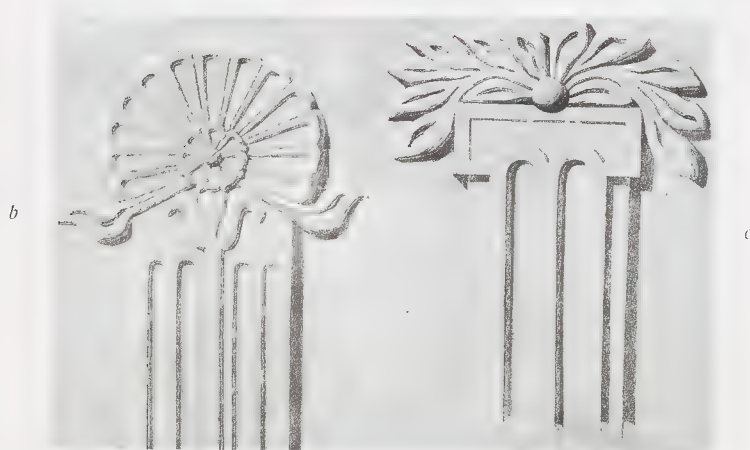
Ornaments of houses in Hangony *b*, Velezd *a* and Sajókazincz *c*

Typographia „Jókai", Budapest.

a

b *c*

From houses in Hangony *c*, **Sajónémeti** *a* **and Bánréve** *b*

Von Häusern in Hangony *c*, **Sajónémeti** *a* **und Bánréve** *b*

Sajónémeti *a*, **bánrévei** *b* **és hangonyi** *c* **házakról**

Typographia „Jókai", Budapest

a

c

b

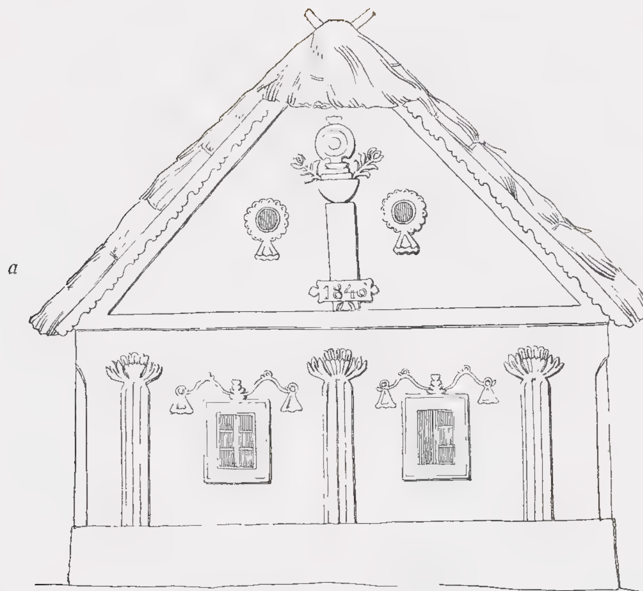

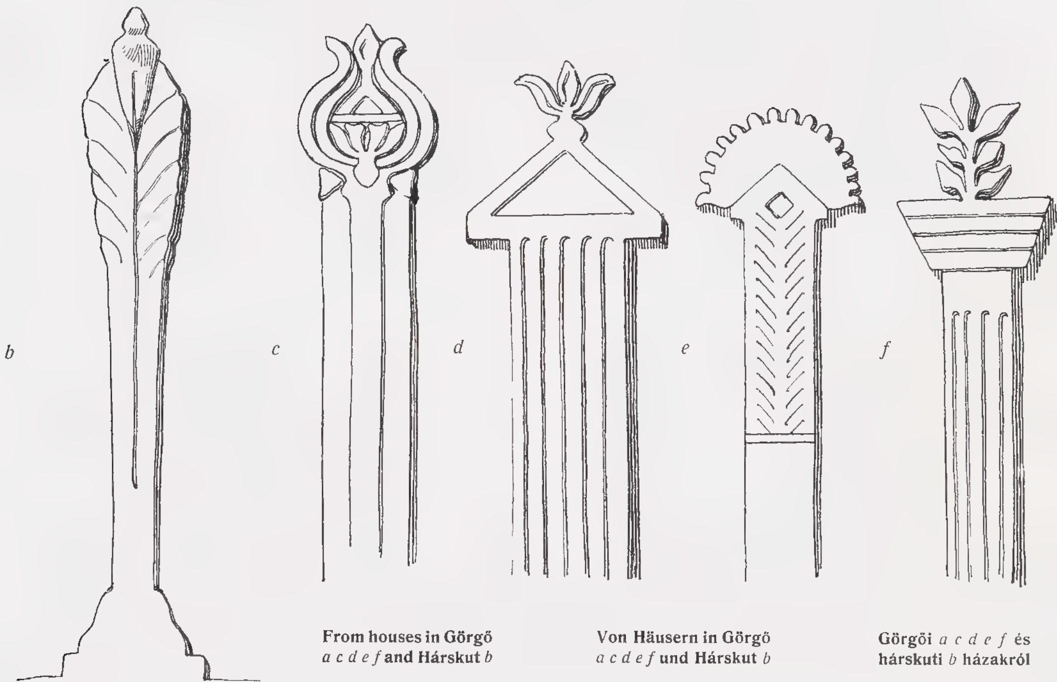
d

═ Héthi *a*, sajópüspöki *b*, bánrévei *c* és velkenyei *d* házakról ═
Von Häusern in Héth *a*, Sajópüspöki *b*, Bánréve *c* und Velkenye *d*
From houses in Héth *a*, Sajópüspöki *b*, Bánréve *c* and Velkenye *d*

Typographia „Jókai", Budapest

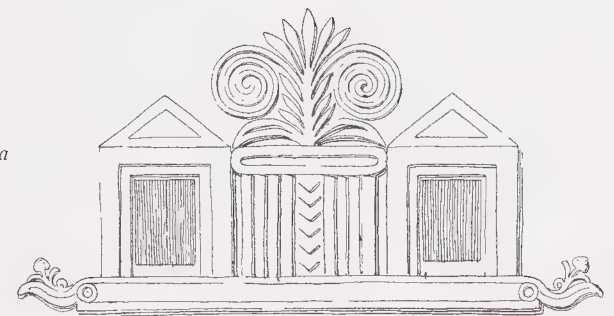

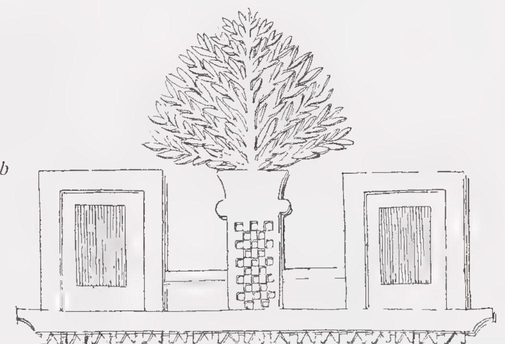
From houses in Görgő
a c d e f and Hárskut *b*

Von Häusern in Görgő
a c d e f und Hárskut *b*

Görgői *a c d e f* és
hárskuti *b* házakról

Typographia „Jókai", Budapest.

From Houses in Sajókaza *a b* and Almás *c*

Von Häusern in Sajókaza *a b* und Almás *c*

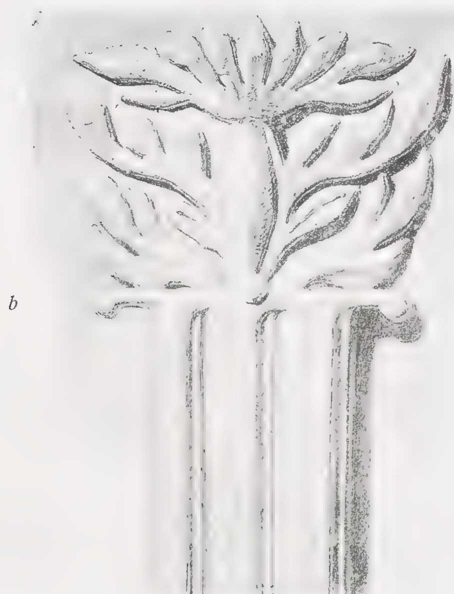
Sajókazai *a b* és almási *c* házakról

Typographia „Jókai", Budapest.

a

b

c

From houses in Barczika *a*, **Rimaszécs** *b* **and Velezd** *c*

Von Häusern in Barczika *a*, **Rimaszécs** *b* **und Velezd** *c*

Barczikai *a*, **velezdi** *c* **és rimaszécsi** *b* **házakról**

Typographia „Jókai", Budapest

a

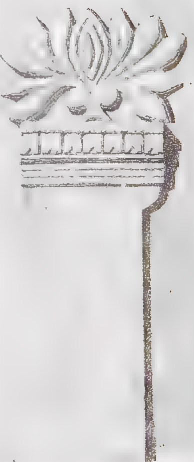
b

c

d

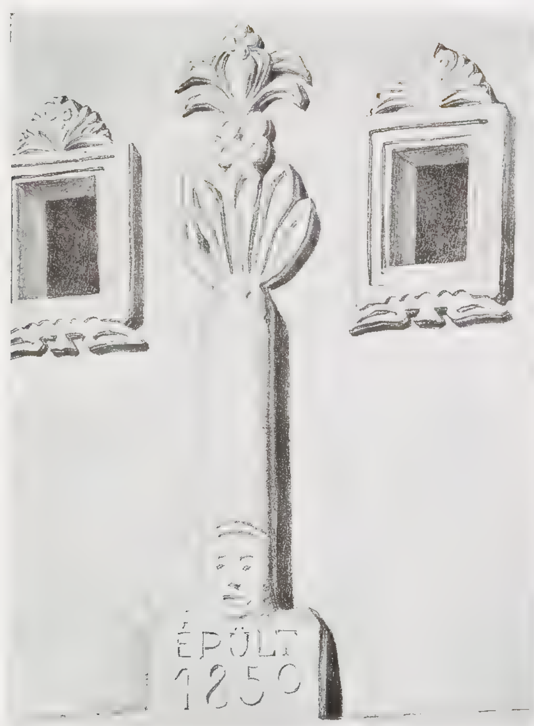

From houses in Sajónémeti *a*, Héth *b*, Sajópüspöki *c* and Szin *d*

Von Häusern in Héth *b*, Szin *d*, Sajónémeti *a* und Sajópüspöki *c*

Sajónémeti *a*, héthi *b*, sajópüspöki *c* és szini *d* házakról

Typographia „Jókai", Budapest

a

b

c

d

Sajóvadnai *a*, **szini** *b*, **velkenyei** *d* **és sajópüspöki** *c* **házakról**

Von Häusern in Velkenye *d*, **Sajópüspöki** *c*, **Sajóvadna** *a* **und Szin** *b*

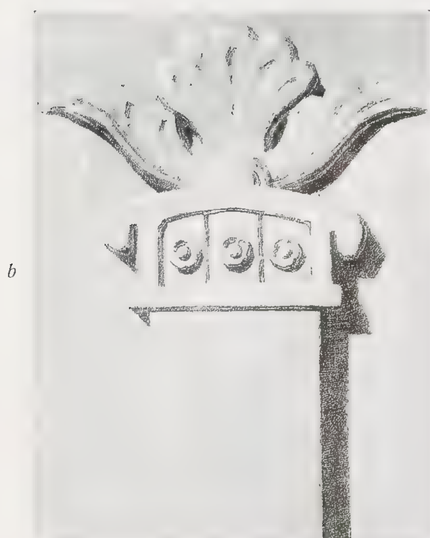
From houses in Velkenye *d*, **Sajópüspöki** *c*, **Sajóvadna** *a* **and Szin** *b*

Typographia „Jókai", Budapest

a

b

c

d

Sajópüspöki *a c*, **abafalai** *d* **és jánosi** *b* **házakról**

Von Häusern in Sajópüspöki *a c*, **Jánosi** *b* **und Abafala** *d*

From houses in Sajópüspöki *a c*, **Jánosi** *b* **and Abafala** *d*

Typographia „Jókai", Budapest.

a

b

c

From houses in Bánréve *b*, Rimaszécs *a* and Jánosi *c*

Von Häusern in Bánréve *b*, Rimaszécs *a* und Jánosi *c*

Rimaszécsi *a*, jánosi *c* és bánrévei *b* házakról

Typographia „Jókai", Budapest

a

c

b

d

e

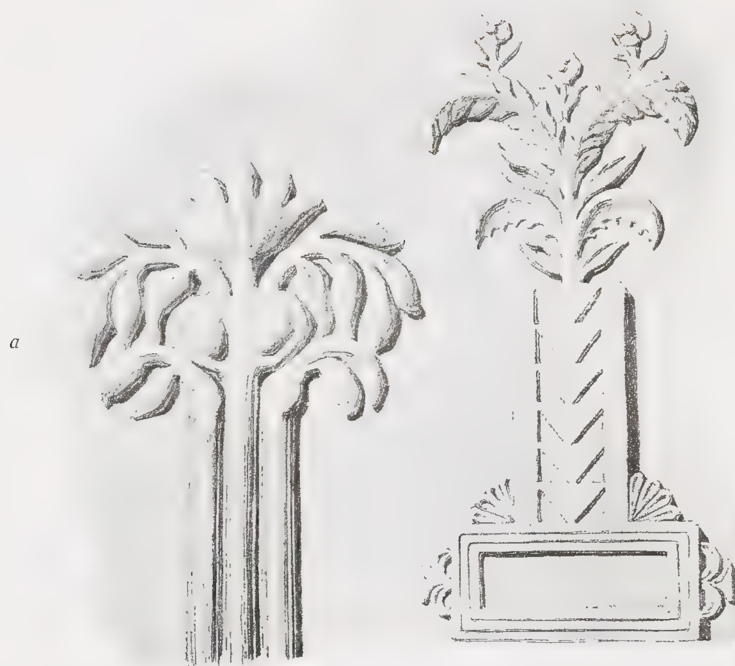
Dobóczai *a*, szögligeti *b*, **jánosi** *c d* és velkenyei *e* házakról

Von Häusern in Dobócza *a*, Szögliget *b*, Jánosi *c*, *d* und Velkenye *e*

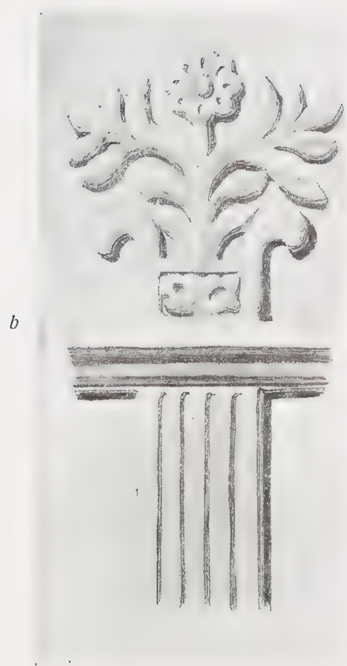
From houses in Dobócza *a*, Jánosi *c*, *d*, Szögliget *b* and Velkenye *e*

Typographia „Jókai", B dapest

a

b

c

Abafalai *a*, velkenyei *b* és rimaszécsi *c* házakról

Von Häusern in Abafala *a*, Velkenye *b* und Rimaszécs *c*

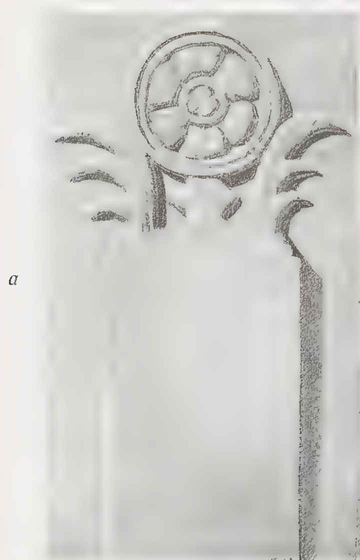
From houses in Abafala *a*, Velkenye *b* and Rimaszécs *c*

Typographia „Jókai", Budapest.

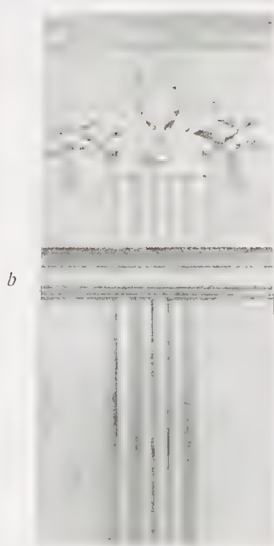
Macsolai *a*, velkenyei *b*, *f*, abafalai *c e* és szentkirályi *d* házakról

Von Häusern in Macsola *a*, Abafala *c e*, Velkenye *b f* und Szentkirály *d*

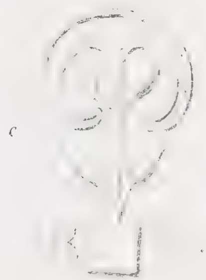
From houses in Macsola *a*, Abafala *c e*, Velkenye *b f*, and Szentkirály *d*

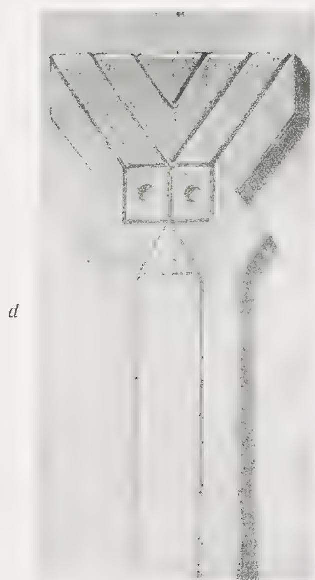
a

b

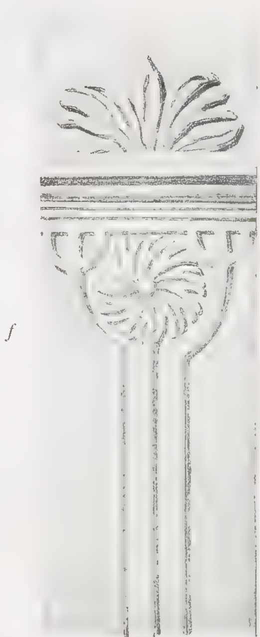
c

d

e

f

Typographia „Jókai", Budapest

a

b

c

d

Zelizi faragás *a*, **sajópüspöki** *b c* **és nagybarczai** *d* **házakról**

Schnitzerei von Zeliz *a*, **von Häusern in Sajópüspöki** *b c* **und Nagybarcza** *d*

Carving from Zeliz *a*, **from the houses in Sajópüspöki** *b c* **and Nagybarcza** *d*

Typographia „Jókai", Budapest.

a

b *c*

Resinári kapu *a*, börcsi *b* és mulyadi *c* kapuoszlopok

Tor in Resinár *a*, Torpfeiler in Börcs *b* und Mulyad *c*

Gateway in Resinár *a*, Gatepillars in Börcs *b* and Mulyad *c*

Typographia „Jókai", Budapest.

a

b

c

Ádámosi kapu *a*, sajószentpéteri és tusnád-vidéki faragások *b c*

Tor in Ádámos *a*, Schnitzereien von Sajószentpéter und der Umgebung von Tusnád *b c*

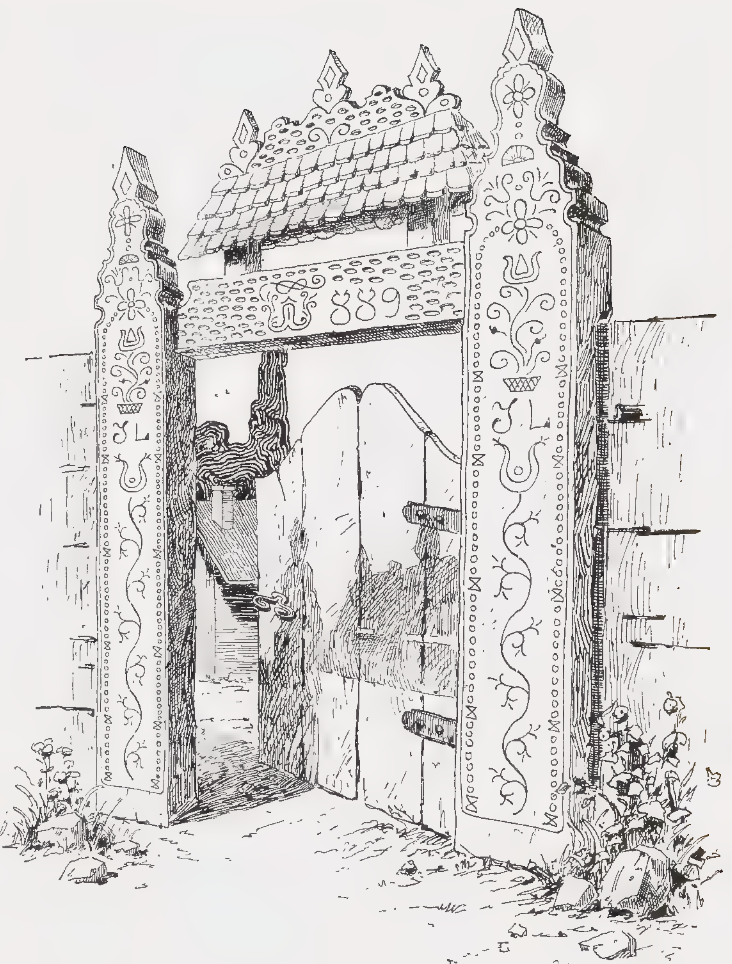
Gateway in Ádámos *a*, Carvings from Sajószentpéter and the vicinity of Tusnád *b c*

Typographia „Jókai", Budapest

a

b

Street doors from Kis-harta *b* and Akasztó *a*

Gassentüre in Akasztó *a* und Kisharta *b*

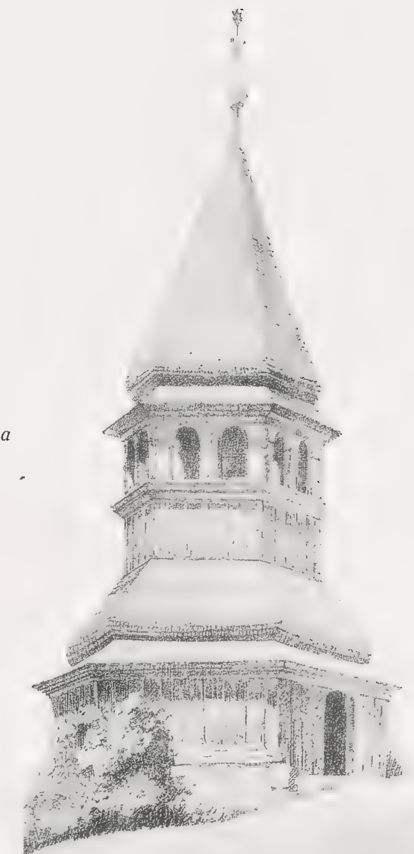
Akasztói *a* és kis-hartai *b* utczaajtók

Typographia „Jókai", Budapest.

Radistyáni harangtorony *a.* Erdélyi *b,* sóváradi *c,* kalotaszegi *d,* gyetvai *e* és szombatfalvi fafaragások

Glockenturm in Radistyán *a.* Holzschnitzereien von Siebenbürgen *b,* Sóvárad *c,* Kalotaszeg *d,* Gyetva *e* und Szombatfalva

Campanile in Radistyán *a.* Woodcarvings from Erdély *b,* Sóvárad *c,* Kalotaszeg *d,* Gyetva *e* and Szombatfalva *f*

Typographia „Jókai", Budapest.

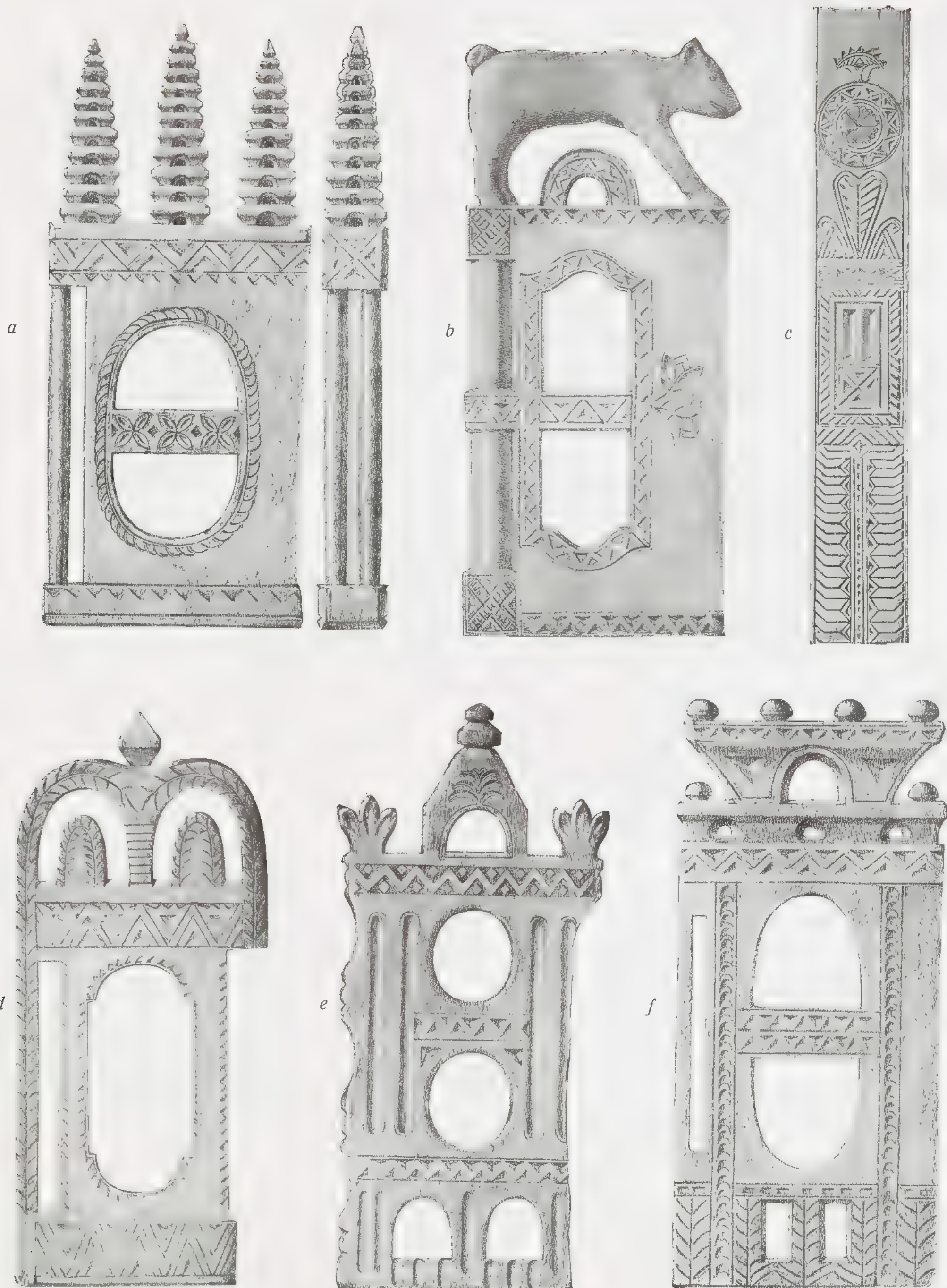

Zólyommegyei fafaragások *a-f*

Holzschnitzereien aus dem Zólyomer Komitate *a—f*

Woodcarvings from Zólyom country *a—f*

Typographia „Jókai", Budapest

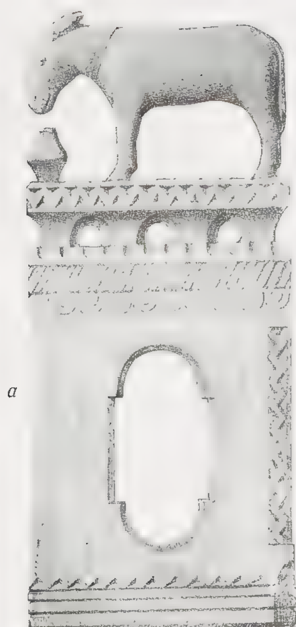

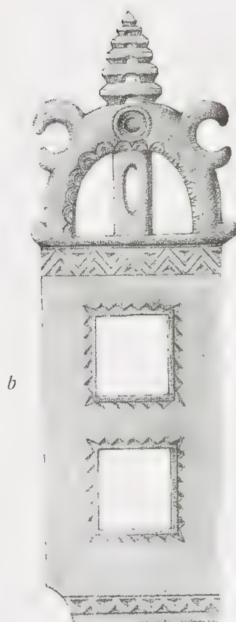
Woodcarvings from Zólyom country *a b d e f*, Pleating wheel from Temes country *c*

Holzschnitzereien aus dem Komitate Zólyom *a b d e f*, Spinnrocken aus dem Komitate Temes *c*

Zólyommegyei fafaragások *a b d e f*, temesmegyei guzsaly *c*

Typographia „Jókai", Budapest.

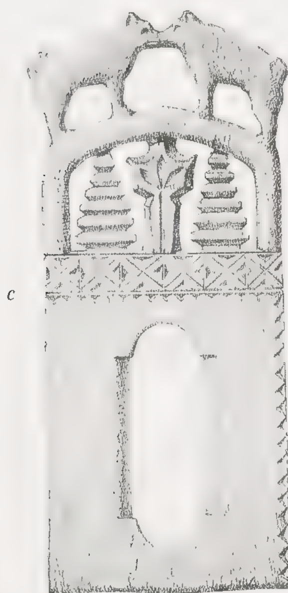

a

b

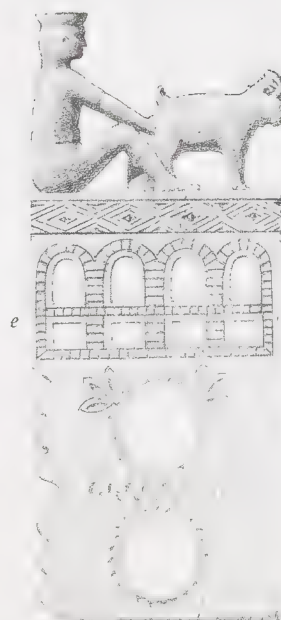
Zólyommegyei fafaragások *a-e*

Holzschnitzereien aus dem Komitate Zólyom *a—e*

Woodcarvings from Zólyom country *a—e*

c

d

e

Typographia „Jókai", Budapest

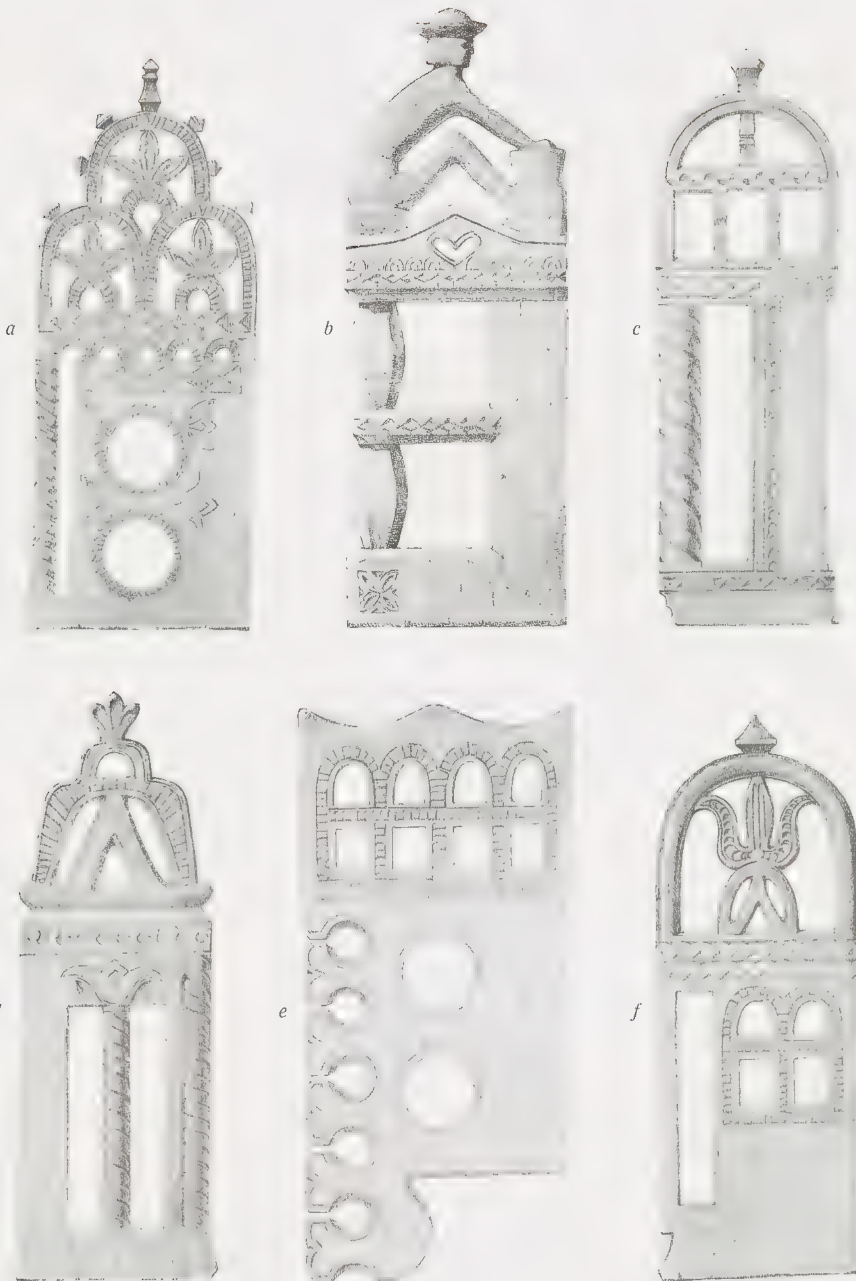

Woodcarvings from Zólyom country *a b c d f* **and Jánosi** *e*

Holzschnitzereien aus dem Komitate Zólyom *a b c d f*, **Jánosi-er Schlegel** *e*

Zólyommegyei fafaragások *a b c d f*, **jánosi sulyok** *e*

Typographia „Jókai", Budapest

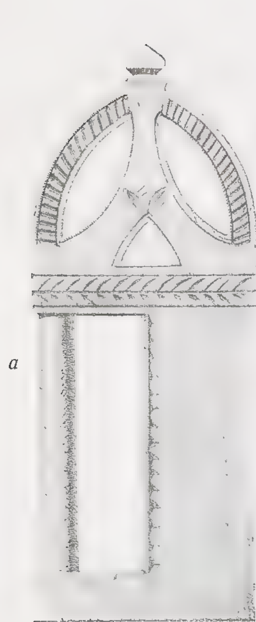

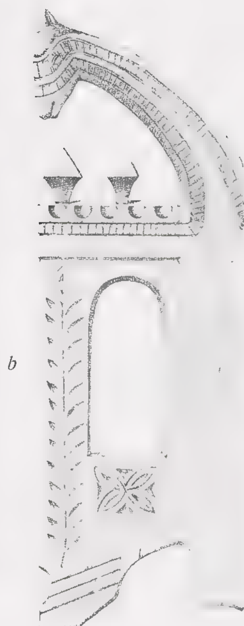
Woodcarvings from Zólyom country *a—f*

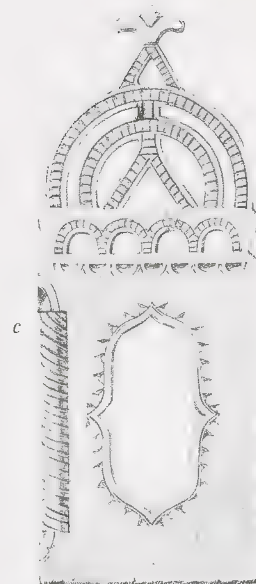
Holzschnitzereien aus dem Komitate Zólyom *a—f*

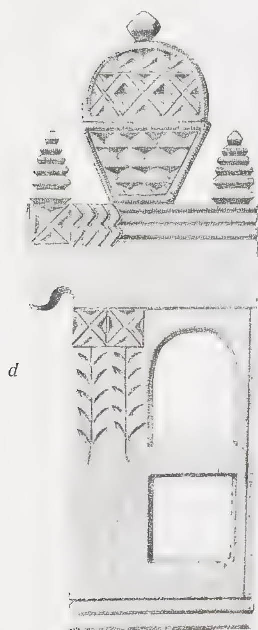
Zólyommegyei fafaragások*a-f*

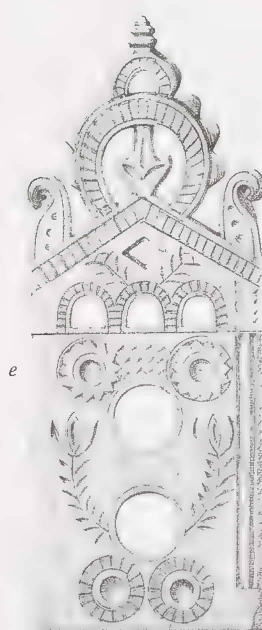
Typographia „Jókai", Budapest

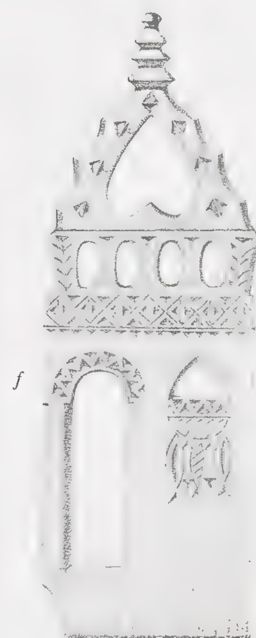

a

b

c

d

e

f

Woodcarvings from Zólyom country *a—f*

Holzschnitzereien aus dem Komitate Zólyom *a—f*

Zólyommegyei fafaragások *a—f*

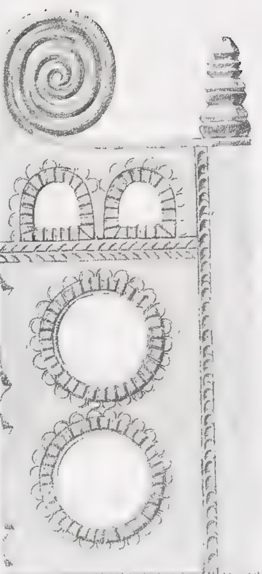
Typographia „Jókai", Budapest

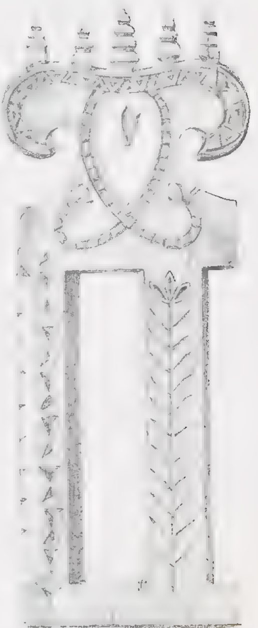
a

b

c

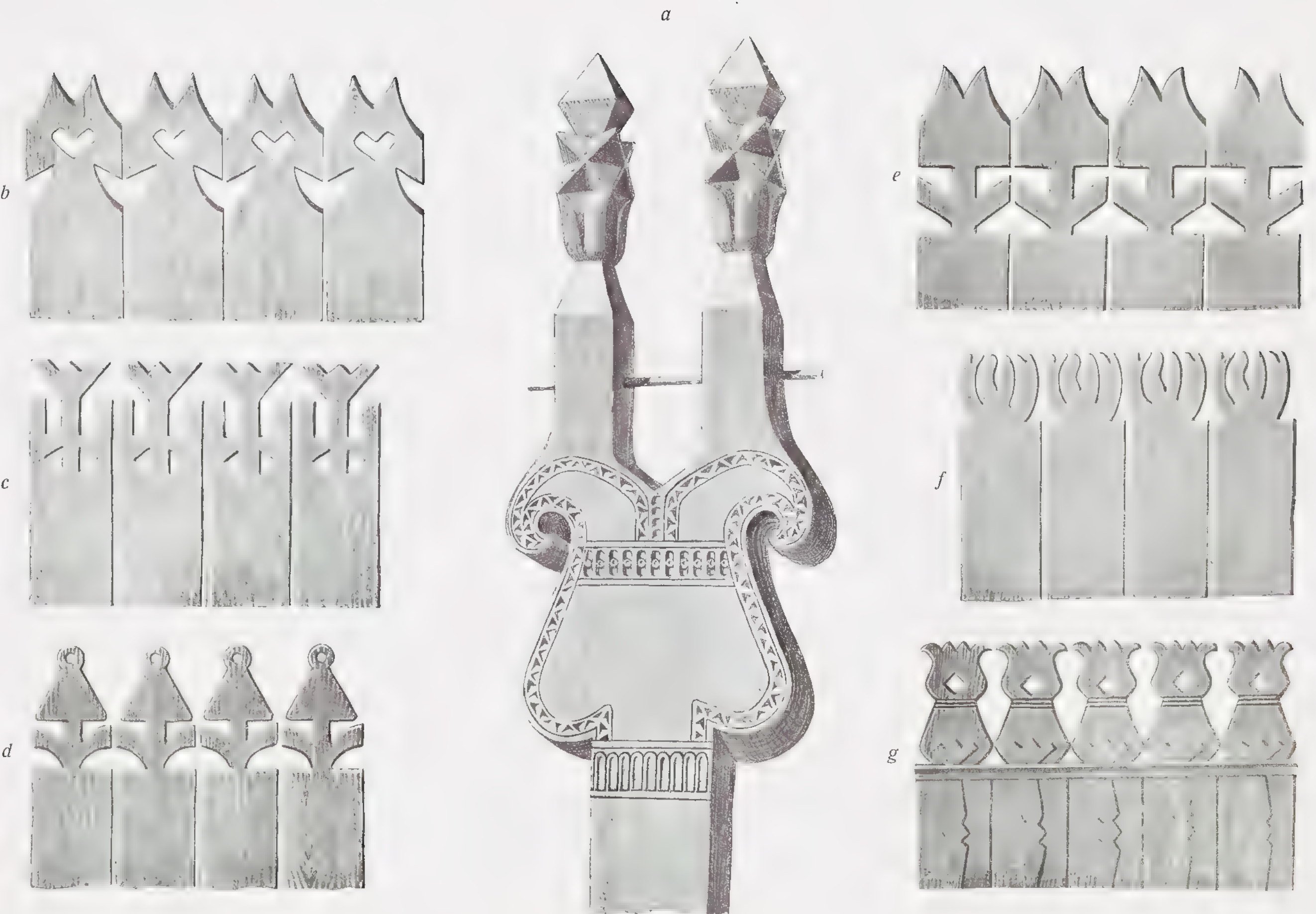
d

Zólyommegyei *c d* és gyetvai *a b* faragások

Schnitzereien aus Gyetva *a b* und dem Komitate Zólyom *c d*

Carvings from Gyetva *a b* and Zólyom country *c d*

Typographia „Jókai", Budapest.

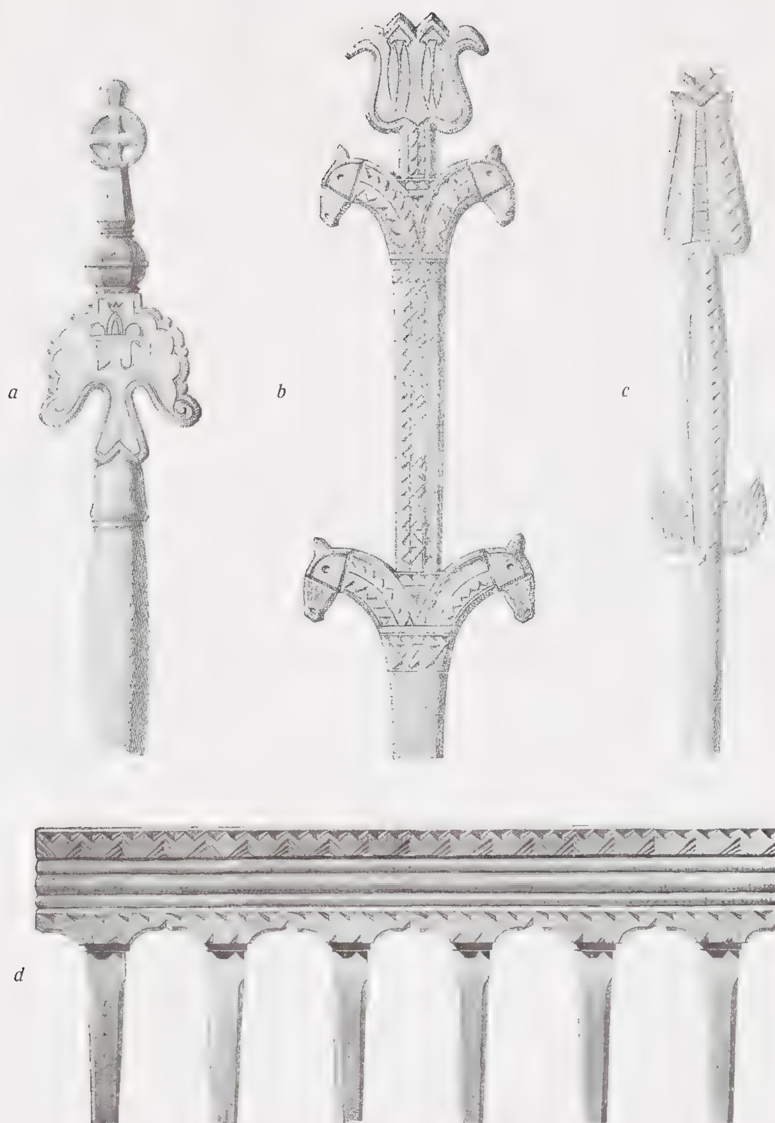

Carved Decorations from the Háromszéker Szentföld *b c d e f*, Fence from Csököly *g*, Well-pillar from Szováta *a*

Ausgeschnittene Dekorationen von Szentföld in Háromszék *b c d e f*, Bretterplanke aus Csököly *g*, Säulenkopf von einem Brunnen in Szováta *a*

Kimetszett díszítések a háromszéki Szentföldről *b c d e f*, csökölyi kerítés *g*, szovátai kútágas *a*

Typograph a „Jókai", Budapest

Carvings from Félegyháza *b*, from the Great-Lowland *a c* and Sóvárad *d*

Schnitzereien aus Félegyháza *b*, aus der Tiefebene *a c* und Sóvárad *d*

Faragások a nagy Alföldről *a c*, Félegyházáról *b* és Sóváradról *d*

Typographia „Jókai", Budapest.

Carvings from Jánosi *a d*, Mezőség *b* and Sáros country *c*

Schnitzereien aus Jánosi *a d*, dem Komitate Sáros *c* und von Mezőség *b*

Faragások Jánosiból *a d*, Sárosmegyéből *c* és a Mezőségről *b*

Typographia „Jókai", Budapest.

a

b

c

Ládák Hódmezővásárhelyről *a*, Békéscsabáról *b* és Kolozsmegyéből *c*

Truhen aus Hódmezővásárhely *a*, Békéscsaba *b* u. dem Komitate Kolozs *c*

Trunks from Hódmezővásárhely *a*, Békéscsaba *b* and Kolozs country *c*

Typographia Jókai[r], Budapest

a

b

c

d

Carvings from Mohács *b*, Felső-Zsid *a*, Nógrád *c* and Gömör *d*

Schnitzereien aus Felső-Zsid *a*, Mohács *b*, aus den Komitaten Nógrád *c* und Gömör *d*

Faragások Felső-Zsidről *a*, Mohácsról *b*, Nógrádból *c* és Gömörből *d*

Typographia „Jókai", Budapest.

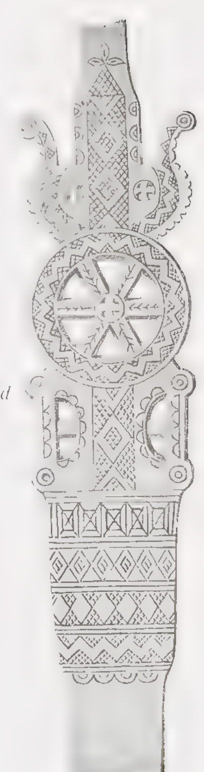
a

b

c

d

Pleating wheels from Klo-potiva *a d* **and Pojána** *b c*

Spinnrocken aus Klopo-tiva *a d* **und Pojána** *b c*

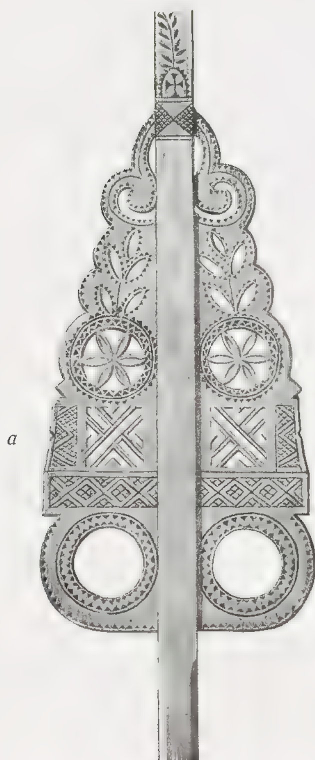
Guzsalyok Klopotivá-ról *a d* **és Pojánáról** *b c*

Typographia „Jókai", Budapest

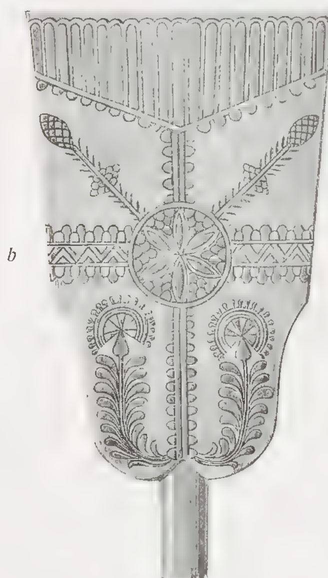
Faragások Bozovicsról *a*, **Kolozsmegyéből** *c d* **és Jánosiból** *b*

Schnitzereien aus Bozovics *a*, **Jánosi** *b* **und dem Komitate Kolozs** *c d*

Carvings from Bozovics *a*, **Jánosi** *b* **and Kolozs country** *c d*

a

b

c

b

Typographia „Jókai", Budapest

a

b

c

d

Díszítések Somogyból *a*, **Fehérmegyéből** *c*, **Mezőkövesdről** *d* **és Kalotaszegről** *b*

Dekorationen aus dem Komitate Somogy *a*, **Fehér** *c*, **Mezőkövesd** *d* **und Kalotaszeg** *b*

Decorations from Somogy *a*, **Fehér country** *c*, **Mezőkövesd** *d* **and Kalotaszeg** *b*

Typographia „Jókai", Budapest

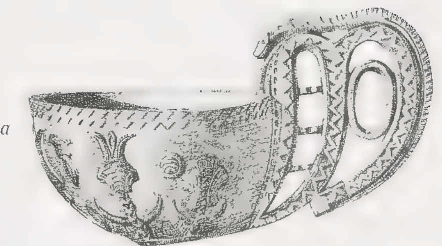

Yokes from Darócz
b c and Muzsna *a*

Joche aus Darócz
b c und Muzsna *a*

Jármok Daróczról
b c és Muzsnáról *a*

Typographia „Jókai" Budapest

a

b

c

d

Drinking-cups from Zalatna *a b* and Gömör *c*. Pleating wheels from Árva *d*

Trinkschalen aus Zalatna *a b* und Gömör *c*. Spinnrocken aus Árva *d*

Ivócsészék Zalatnáról *a b* és Gömörből *c*. Árvai guzsaly *d*

Typographia „Jókai", Budapest.

a

b

Carved Decorations from Kalotaszeg *a b*

Eingeschnittene Dekorationen aus Kalotaszeg *a b*

Kalotaszegi rovott diszitések *a b*

Typographia „Jókai", Budapest.

a

Kalotaszegi rovott díszí-tések *a b c*

Eingeschnittene Dekorationen aus Kalotaszeg *abc*

Carved Decorations from Kalotaszeg *a b c*

b

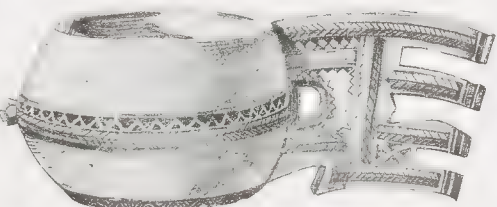

c

Typographia „Jókai", Budapest

a

b

c

d

Drinking-cups from Arad county *a*, Somogy county *b*, Washing-maid from Kalotaszeg. Palócz knife-sheat *d*

Trinkschalen aus dem Komitate Arad *a* und Somogy *b*, Schlegel aus Kalotaszeg *c*, Messerscheide aus dem Palócz-Gebiete *d*

Aradmegyei *a* és somogymegyei *b* ivócsészék, kalotaszegi sulyok *c*, palócz késhüvely *d*

Typographia „Jókai", Budapest

a

b

c

d

e

f

Carvings from Somogy *a d e f*, **House decorations from Bánréve** *b c*

Schnitzereien aus Somogy *a d e f*, **Häuserdekorationen aus Bánréve** *b c*

Somogyi faragások *a d e f*, **bánrévi házdiszitések** *b c*

Typographia „Jókai", Budapest

a

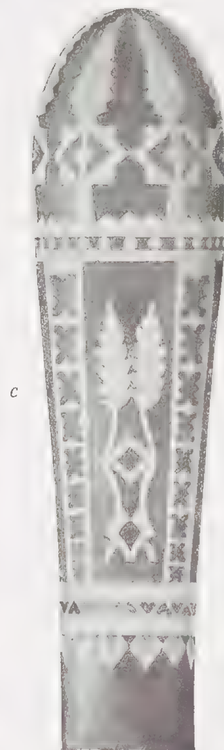

b

c

Tülökdiszités Zemplénből *b*, zempléni és barsi karikás-nyelek *a c*

Peitschenstiele aus Bars und Zemplén *a c*, Hornverzierung aus Zemplén *b*

Whip-handles from Zemplén and Bars *a c*, Horn decorations from Zemplén *b*

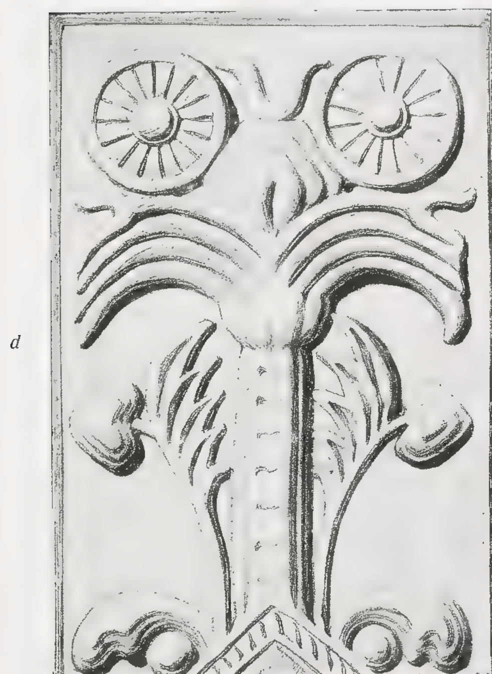
Typographia „Jókai", Budapest.

Zólyomi faragás *b*, **mező-kövesdi faoszlopok** *a c*, **kalotaszegi kályhacsem-pék díszítései** *d e*

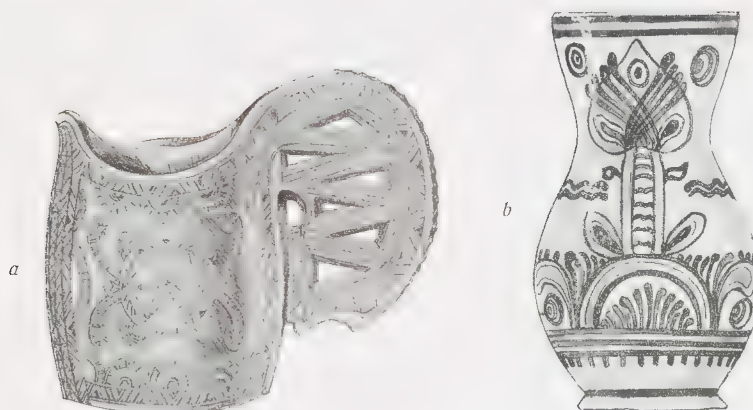
Schnitzereien aus Zólyom *b*, **Kachelverzierungen aus Kalotaszeg** *de*, **Holzsäulen aus Mezőkövesd** *a c*

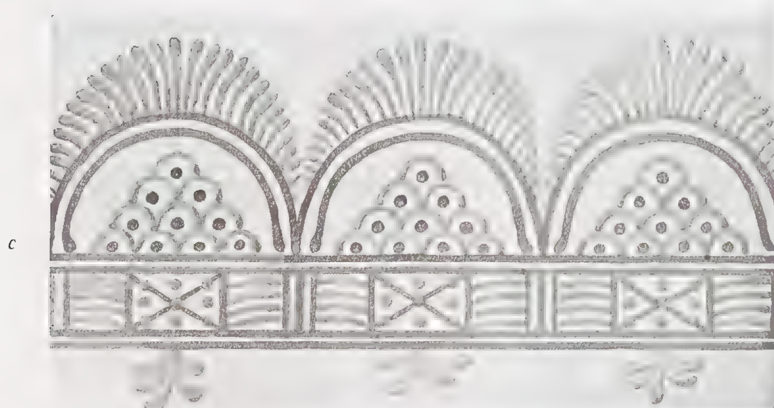
Wooden pillars from Mező-kövesd *a c*, **Carving from Zólyom** *b*, **Stove-decorations from Kalotaszeg** *d e*

Drinking-cups from Krassó-Szörény county *a.* **Szekely Terracotta-pitcher** *b.* **Motives of earthenware dishes** *c d e*

Trinkschale aus dem Komitate Krassó-Szörény *a.* **Szekler Tonkrug** *b.* **Motive von Tongeschirren aus Oberungarn** *c d e*

Ivócsésze Krassószörény megyéből *a.* **Székely cserépkancsó** *b.* **Felvidéki cserépedények motivumai** *c d e*

Typographia „Jókai", Budapest.

a

Kályhacsempe Kalotaszegről *a* és Brassó vidékéről *c*. Ungvári fazék *b*, kalotaszegi faragás *d*

Kachelofen-Ornamente aus Kalotaszeg *a* und der Umgebung von Brassó *c*. Schnitzerei aus Kalotaszeg *d* und Topf aus Ungvár *b*

Stove from Kalotaszeg *a* and Brassó vicinity *c*. Tops from Ungvár *b*. Carving from Kalotaszeg *d*

b

c

d

Typographia „Jóka", Budapest

Székely cserépedények *b c.*
Rozsnyói cseréptál *a*

Tonschüssel aus Rozsnyó *a.*
Szekler Tongeschirre *b c*

Brick-bowl from Rozsnyó *a.*
Szekely Terracotta-dishes *b c*

a

b

c

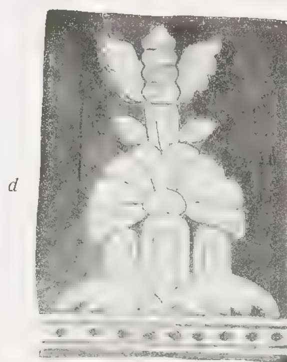

Typographia „Jókai", Budapest.

a

b

c

d

Baranyai *a*, mezőkövesdi *c* himzés. Székely cserépedényről *d*, erdélyi lőportartóról *b*

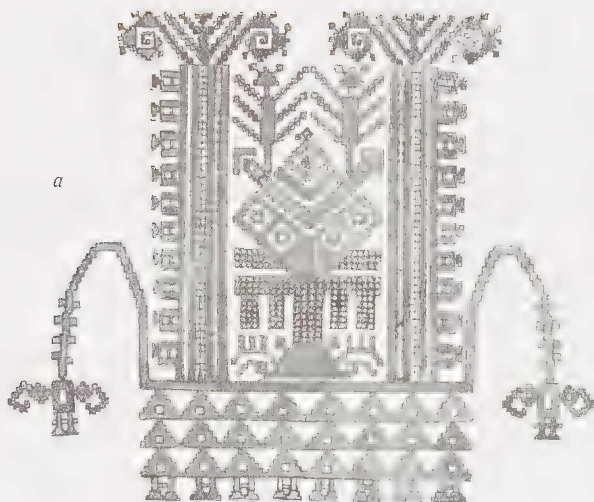
Stickereien aus Baranya *a* und Mezőkövesd *c*. Von Pulverhorn aus Siebenbürgen *b* und von Szekler Tongeschirr *d*

Embroideries from Baranya *a* and Mezőkövesd *c*. From Transsylvanian powderhorn *b* and Székely Terracotta dishes *d*

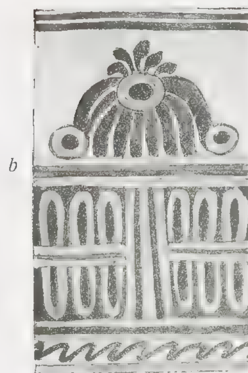
Typographia „Jókai", Budapest.

Erdélyi *a c* és mezőkövesdi *d* himzések. Székely kancsóról *b*

a

b

c

d

Stickereien aus Siebenbürgen *a c* und Mezőkövesd *d*. Von einem Székler Kruge *b*

Embroideries from Transsylvania *a c* and Mezőkövesd *d*. From Székely pitcher *b*

Typographia „Jókai", Budapest

a

b

Kalotaszegi varrottasok *a b*

Kalotaszeger Volksstickereien *a b*

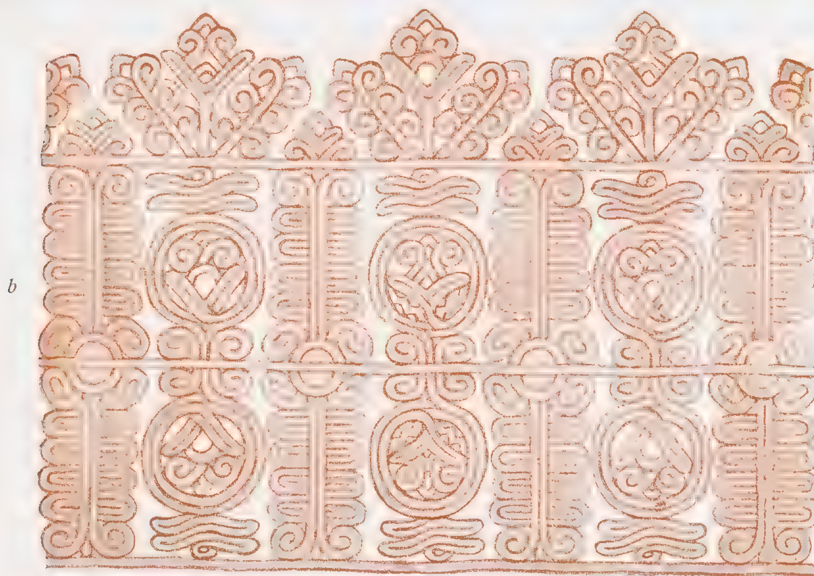
Embroidery from Kalotaszeg *a b*

Typographia „Jókai", Budapest

a

b

c

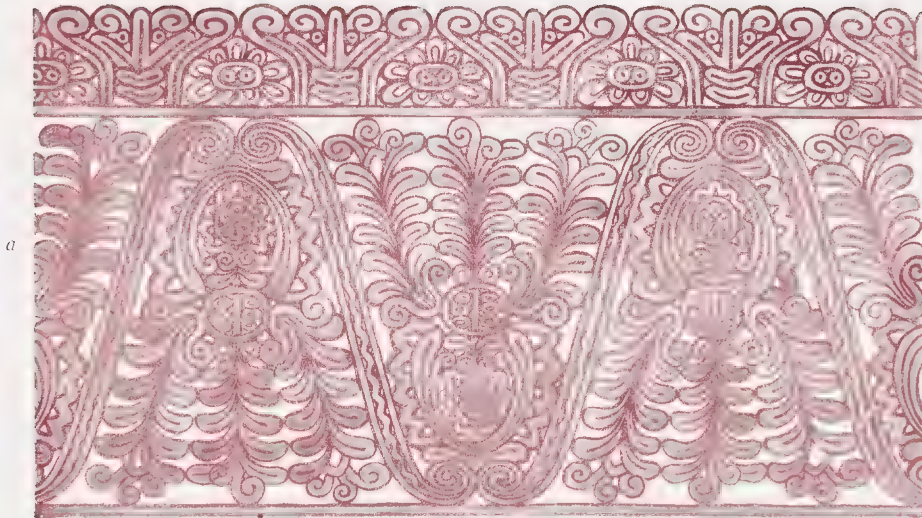
Kalotaszegi varrottasok *a b c*

Volksstickereien aus Kalotaszeg *a b c*

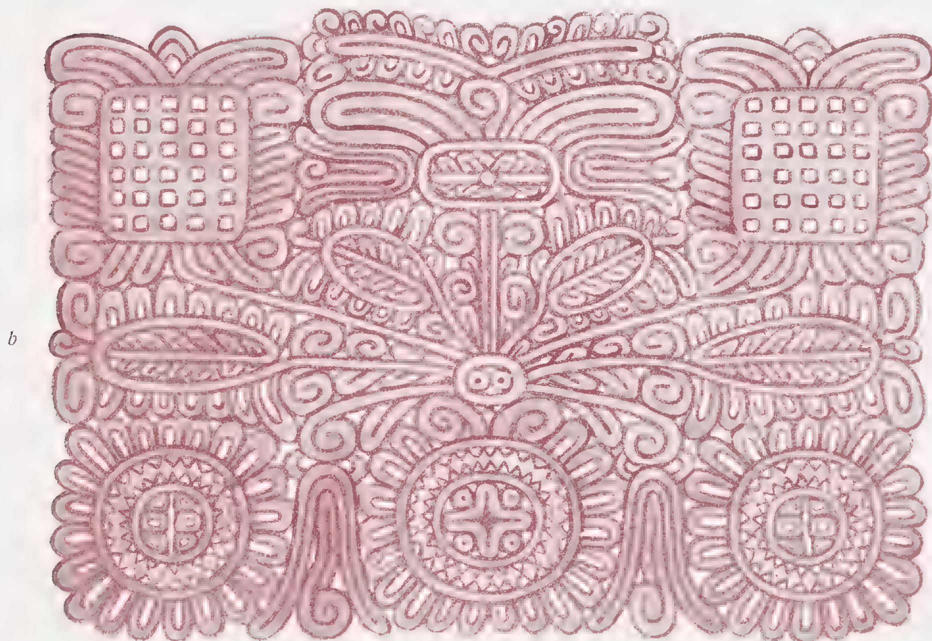
Embroidery from Kalotaszeg *a b c*

Typographia „Jókai", Budapest.

a

b

Embroidery from Kalotaszeg *a b* **Volksstickereien aus Kalotaszeg** *a b* **Kalotaszegi varrottasok** *a b*

Typographia „Jókai", Budapest

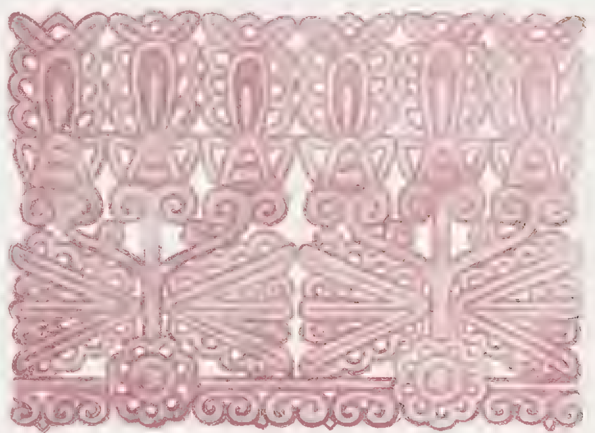
a

b

c

≡ Kalotaszegi varrottasok *a b c* ≡

Volksstickereien aus Kalotaszeg *a b c*

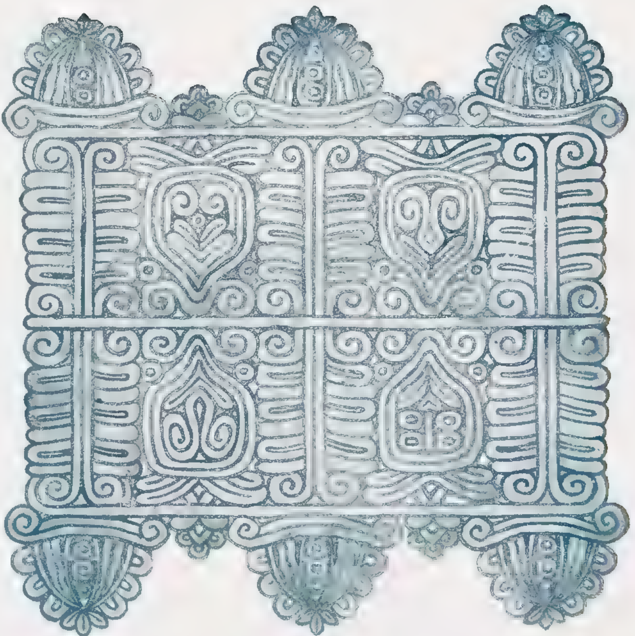
Embroidery from Kalotaszeg *a b c*

Typographia „Jókai", Budapest.

a

b

c

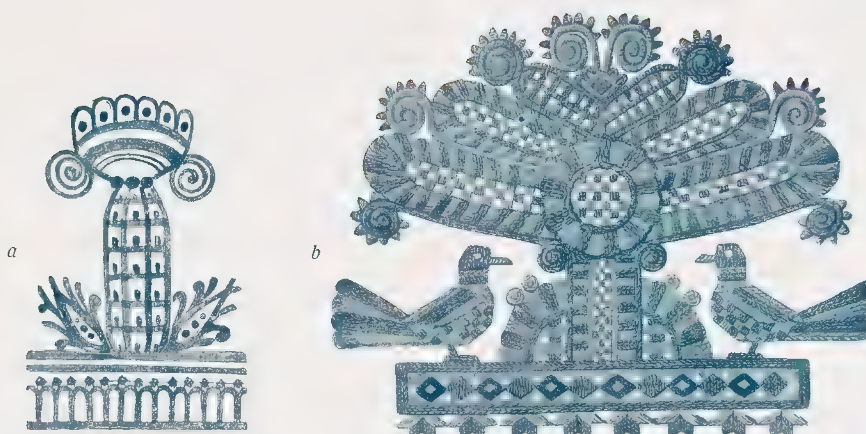

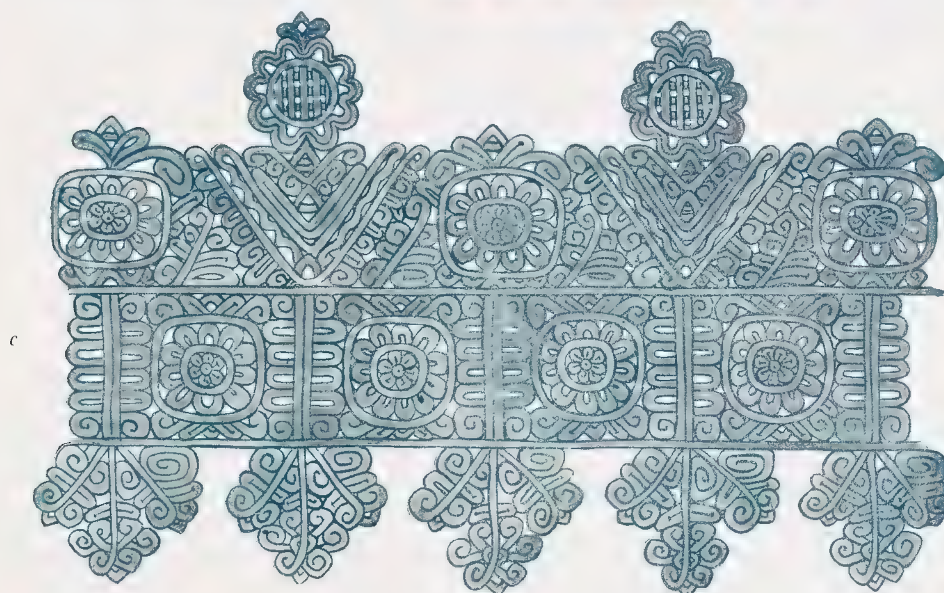
Kalotaszeger Volksstickereien *a b c*

Embroidery from Kalotaszeg *a b c*

Kalotaszegi varrottasok *a b c*

Typographia „Jókai", Budapest

Kalotaszegi varrottasok *c d*, székely kancsóról *a*, somogymegyei himzés *b*,

Volksstickereien aus Kalotaszeg *c d*, Stickerei aus Somogy *b*. Von einem Székler Kruge *a*

Embroidery from Somogy county *b*. From Székely pitcher *a*. Embroidery from Kalotaszeg *c d*

Typographia „Jókai", Budapest.

a

b

c

d

Kalotaszegi varrottasok *a b c d*

Kalotaszeger Volksstickereien *a b c d*

Embroidery from Kalotaszeg *a b c d*

Typographia „Jókai", Budapest.

a

b

c

≡ Kalotaszegi varrottasok *a b*, somogymegyei hímzés *c* ≡

Volksstickereien aus Kalotaszeg *a b*, Stickerei aus Somogy *c*

Embroidery from Kalotaszeg *a b*, Embroidery from Somogy *c*

Typographia „Jókai", Budapest